

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut Politologických studií

Katedra Politologie

Bakalářská práce

2020

Ján Saxun

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Katedra politologie

**Komparace vybraných faktorů dekolonizace britských
a francouzských území v západní Africe**

Bakalářská práce

Autor práce: Ján Saxun

Studijní program: Politologie a mezinárodní vztahy

Vedoucí práce: PhDr. Jaromír Soukup, Ph.D.

Rok obhajoby: 2020

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 21. května 2020

Ján Saxun

Bibliografický záznam

SAXUN, Ján. *Komparace vybraných faktorů dekolonizace britských a francouzských území v západní Africe*. Praha, 2020. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologie, Katedra politologie. Vedoucí práce PhDr. Jaromír Soukup, Ph.D.

Rozsah práce: 115 990 znaků

Anotace

Bakalářská práce se věnuje důležitým historickým tématům kolonialismu, dekolonizace a neokolonialismu v západní Africe, konkrétně na území Senegalu a Ghany. Cílem práce je zjistit a porovnat důsledky rozdílných koloniálních systémů a jejich vliv na charakter dekolonizačního procesu a vzájemné postkoloniální vztahy. Pozornost je zaměřena na faktory, které ovlivnily proces dekolonizace a vycházejí přímo z kolonií. První část práce je věnována teoretickému vymezení. Následující část se věnuje historickému pozadí kolonialismu ve dvou zvolených západoafrických zemích. V dalších kapitolách je provedena analýza a komparace systémů koloniální správy a z nich vycházejících faktorů, jako je koloniální vzdělávání a vznik domorodých elit, které utvářely proces dekolonizace. Poslední kapitola se věnuje charakteru vzájemných vztahů nových nezávislých států s jejich bývalými koloniálními vládci během prvních deseti let nezávislosti a analyzuje míru a prvky neokolonialismu.

Klíčová slova

Senegal, Ghana, dekolonizace, kolonialismus, neokolonialismus, Francie, Velká Británie.

Annotation

This bachelor thesis deals with important historical topics of colonialism, decolonization and neocolonialism in West Africa, namely in the territory of Senegal and Ghana. Main focus is on finding and comparing consequences of the diverse colonial systems and its influence on the character of the decolonization process and mutual postcolonial relations. The thesis focuses on factors coming directly from the colonies that influenced the process of decolonization. The first chapters are devoted to the theoretical definition of the work. Further part of the thesis focuses on the history of colonialism in these countries. Following chapters analyze and compare the system of colonial governance and the resulting factors such as colonial education and the emergence of new indigenous elites that formed the process of decolonization. The last chapter deals with the nature of the relations between the newly independent states and their former colonial rulers and analyzes elements of neocolonialism.

Keywords

Senegal, Ghana, decolonization, colonialism, neocolonialism, France, Great Britain.

Title

Comparison of selected of decolonization factors of British and French territories in West Africa

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu mé bakalářské práce PhDr. Jaromíru Soukupovi, Ph.D., který ve mně probudil hlubší zájem o téma dekolonizace, za pomoc při vypracování této práce. V neposlední řadě také děkuji rodině a přátelům, bez jejichž podpory a trpělivosti by vypracování práce nebylo možné.

Obsah

Úvod	10
1 Teoretické ukotvení a vymezení pojmů	13
1.1 Kolonialismus	13
1.2 Dekolonizace	15
1.2.1 Politika konsenzuální dekolonizace	18
1.3 Neokolonialismus	19
2 Historické pozadí.....	22
2.1 Vznik kolonie	22
2.1.1 Senegal a Čtyři komuny	22
2.1.2 Ghana jako Zlatonosné pobřeží	24
3 Systém koloniální správy	27
3.1 Senegal a francouzská přímá správa.....	27
3.2 Ghana a indirect rule.....	31
4 Koloniální vzdělávání, politická mobilizace a charakter domorodých elit v období dekolonizace	34
4.1 Senegal.....	34
4.1.1 Leopold Sédar Senghor a dekolonizace	36
4.2 Ghana.....	39
4.2.1 Kwame Nkrumah a dekolonizace.....	43
5 Průběh dekolonizace a předání moci.	46
5.1 Senegalská cesta k nezávislosti	46
5.2 Ghanská cesta k nezávislosti	50
6 Postkoloniální vývoj a role bývalé metropole	56
6.1 Senegal a Francie.....	56
6.2 Ghana a Velká Británie.....	58
Závěr	61
Summary.....	67
Seznam literatury.....	69
Teze bakalářské práce	75

Seznam zkratek

AOF	Afrique Occidentale Francaise
SFIO	Section française de l'Internationale ouvrière
BDS	Bloc Démocratique Senégalaise
FIDES	Fonds d'Investissement pour le Développement Economique et Social
CPP	Convention People's Party
UGCC	United Gold Coast Convention
UP	United Party

Úvod

Dekolonizační proces byl jedním z nejdůležitějších úkazů 20. století. Rozpad velkých evropských koloniálních říší vedl k nevratné změně v rámci mezinárodních vztahů a změnil nejen obraz mapy světa, ale i politické rozložení moci. Zatímco v první polovině 20. století byla téměř celá Afrika a velká část Asie v přímém područí Evropanů, po druhé světové válce došlo v krátkém období přibližně dvaceti pěti let k poměrně rychlému rozpadu těchto říší. Nejen v západní Africe tento proces přicházel specifickým tempem a se specifickými prvky. Nevytvářel se jen na jednáních v metropolích, ale jeho charakter silně ovlivňovaly události přímo v koloniích. Domorodé elity, kterým byla moc předávána, hrály jednu ze stěžejních rolí v determinaci a míře, jak bude proces vypadat. Jejich zvyky a schopnosti byly ovlivněny stylem, jakým evropské mocnosti v koloniích vládly v přechozích dekádách. Francie a Velká Británie jako největší koloniální mocnosti doby měly ke koloniální nadvládě zásadně odlišné přístupy.

Oba přístupy ke kolonialismu jsou v práci představeny prostřednictvím historické analýzy britské a francouzské koloniální vlády v afrických zemích, aby bylo možné charakterizovat koloniální praktiky zavedené v době koloniální nadvlády a jejich vliv na formování dekolonizačního procesu. Metodologie práce je založena na komparativní studii mezi britskou kolonií Ghanou a francouzskou kolonií Senegal. V rámci tématu je využita historická analýza a deskriptivní metoda. Tyto dvě země byly vybrány pro svou historickou podobu a podobné role z hlediska koloniálního významu, aby bylo srovnání co nejvýraznější. Ghana a Senegal byly pro své koloniální vládcy významnými koloniemi. Navíc byly tyto pobřežní státy důležité z obchodního a strategického hlediska jako brány do západoafrického regionu. V obou žily různorodé populace, představující různá etnika, náboženství a kultury. Přechod k nezávislosti byl víceméně mírový a zakládající prezidenti byli významní afričtí státníci, jejichž odkaz je pozorovatelný do dnešních dnů. Oba také přišli s koncepty obsahujícími nadnárodní a federativní prvky.

Opominuty byly jiné významné kolonie, jejichž dekolonizace byla poznamenána velkou mírou násilí. Ghana a Senegal byly kolonie s dlouholetou evropskou přítomností, a proto byly v době nezávislosti evropské koloniální postupy institucionalizovány na africké poměry ve velké míře. Díky těmto podobným situacím je srovnání koloniálních a postkoloniálních vztahů relevantnější a lépe poukazuje na různé přístupy a dopady vládnutí těchto koloniálních velmocí v západní Africe.

V práci je pracováno s touto hypotézou: *Rozdílné systémy koloniální správy a jejich důsledky rozdílně ovlivnily charakter dekolonizačního procesu a postkoloniální vztahy mezi bývalými koloniemi a jejich vládci*“.

Zároveň je záměrem v návaznosti na dopady dekolonizace na vývoj obou zemí po získání nezávislosti odpovědět na tuto výzkumnou otázku: *Lze označit vztah těchto zemí a bývalých koloniálních mocností po získání nezávislosti jako neokoloniální?*

Práce se ve výzkumu částečně odlišuje od zadaných tezí. Po hlubším prostudování tématu, literatury a dostupných akademických analýz jsem došel k závěru, že sledování ekonomických, vnitropolitických a zahraničně politických prvků dekolonizace je obsažené ve velkém množství akademických prací. Důsledné prostudování tématu mě přimělo k názoru, že sledování několika, ať už ekonomických, tak vnitropolitických důvodů, které ovlivnily proces dekolonizace, tak jak jsou načrtnuty v tezích, přesahuje možnosti bakalářské práce. Proto jsem práci i z důvodu specifik zvolených příkladů a posílení originality pojal více z úhlu samotných kolonií skrze analýzu koloniální správy a domorodých elit, který považuji za vhodnější.

Práce je strukturovaná do šesti hlavních částí. Úvodní kapitola přibližuje základní teoretické koncepty, v jejichž rámci se bakalářská práce pohybuje. Jedná se jmenovitě o kolonialismus, dekolonizaci a neokolonialismus. V rámci podkapitoly věnující se dekolonizaci jsou přiblíženy i typy zkoumání, koncept a podmínky konsenzuální dekolonizace. Pro teoretické uchopení neokolonialismu je provedena i praktická operacionalizace podmínek a faktorů, které označují vztah mezi státy za neokoloniální. V historické kapitole je mapována koloniální přítomnost v obou afrických zemích, jejich specifika role pro koloniální velmoci. V práci je pro Ghanu užíván její původní název Zlatonosné pobřeží až do období získání nezávislosti.

Stěžejní kapitola se věnuje analýze a porovnání specifik koloniální vlády daných území a přibližuje rozdíly koloniálních administrativ. Další kapitola se věnuje hned několika významným faktorům ovlivňující průběh dekolonizace, konkrétně se jedná o faktory spočívající v systémech vzdělávání, charakteru a typu domorodých elit, ale také v analýze politické mobilizace a ústředních postav politické scény v období dekolonizace. V následující části práce je analyzován chronologický vývoj dekolonizace v koloniích od konce druhé světové války až po oficiální získání nezávislosti. V poslední části práce je analyzován vývoj obou zemí a jejich vztah s původními koloniálními vládci v časovém

rozmezí deseti let po získání nezávislosti. Na základě faktorů popsaných teoretické části práce jsou analyzovány prvky a míra neokoloniálních tendencí.

Jak již bylo zmíněno, při zkoumání a studiu historiografické literatury je těžiště práce kladeno na koloniální politiky a fungování koloniálních praktik uvnitř kolonií. Analýzu umožňuje pečlivě vybraná historická literatura věnující se dané tematice, a proto práce samotná nutně nevyžaduje zkoumání primárních zdrojů. Jedná se o vědomou volbu, protože historiografická literatura, která je v práci využita, do značné míry vychází ze zkoumání primárních zdrojů, ať už britského, nebo francouzského impéria, a je hodnotným prostředníkem. Limitujícím faktorem je také daný rozsah práce a komplexnost problematiky dekolonizace, která zahrnuje nepřehledné množství důvodů, a všechny nelze v takovéto práci obsáhnout.

1 Teoretické ukotvení a vymezení pojmů

1.1 Kolonialismus

Kolonialismus bývá definován jako proces využívání síly k rozšíření vlastní moci státem nebo organizovanou skupinou lidí, jež je přímo napojená na stát a získá kontrolu nad územím a obyvatelstvem cizího státu, zpravidla odděleného od koloniální mocnosti oceánem. Důsledkem je tedy podmaněná společnost, území přichází o vlastní diplomatickou a politickou autonomii v rámci mezinárodních vztahů a dochází tak k přímé a formální závislosti na koloniální mocnosti. Podle Von Trothy je cílem koloniálního vládnutí jednostranná orientace podmaněného území a společnosti na naplnění politických, ekonomických a společenských zájmů koloniální mocnosti. Tato území měla dominantně naprosto rozdílný sociokulturní řád a historii než koloniální mocnost (Von Trotha, 2009, s. 432).

Činnost označovanou termínem kolonizace, která je spojená se zabíráním cizí půdy a usazováním kolonistů, můžeme datovat už do období starověkého Řecka. Avšak v rámci západní modernější tradice se termín kolonizace mění v kolonialismus a datuje se do počátku 15. století a období velkých zámořských objevů. Kolonialismus je jen jednou z forem zabírání cizího území silou, jež představuje jeden ze základních kamenů politiky v lidské historii (Ferro, 2007, s. 11). Důvodů a faktorů, které stály v pozadí koloniálních výbojů, byla celá řada. Mezi nejčastější patřily přelidnění domácích území, ekonomické či sociální problémy, ale také faktory jako náboženská perzekuce nebo touha po nerostných surovinách (Ferro, 2007, s. 15–17).

Pojmy jako kolonizace, kolonialismus a imperialismus jsou velmi často zaměňovány, případně používány jako synonyma. Imperialismus je však důsledkem kolonizace a kolonialismu. Rozdíl je tedy poměrně jednoduchý. Je to pozdější stadium cizího využití či zneužití nového zámořského území. Imperialismus tak mění kolonizaci v systematictější, propracovanější proces. Reaguje detailněji na požadavky národnostních hnutí a používá masový tisk k podpoře zámořského impéria, neboť tato podpora byla často zakořeněná hluboko ve společnosti a nárazově se drala na povrch. Vyznačuje se budováním a pečováním o státní instituce věnující se koloniím. Státní instituce imperiální mocnosti efektivněji kontrolují široké sféry života jejich obyvatel. Své podstaty imperialismus dosahuje především díky moderní průmyslové revoluci, která je spojena

s ekonomickými pohnutkami (Ahmad, s. 108–110, 2012). John Hobson se ve svém díle *Imperialismus* domnívá, že imperialismus je určitým návratem k merkantilismu a pokusem o shromažďování kapitálu s cílem konkurovat ostatním mocnostem (Ferro, 2007, s. 22–23).

Legitimita kolonialismu byla dlouhodobým zájmem různých politických filosofů. Již Jean Jacques Rousseau se vyjadřoval kriticky k nepodložené okupaci, kde se má vlastnictví obsazeného území dokazovat tvrdou prací a obohacováním kulturou, nikoliv jen jednoduchou ceremonií (Ferro, 2007, s. 22). Právě během 18. a 19. století vznikalo určité napětí v rámci myšlenkových proudů liberalismu, které kulminovalo v koloniální praxi. Mezi politickými filozofy tehdejší doby docházelo k určitým protichůdným, dalo by se říci i nelogickým názorům, kdy řada jednotlivců, která hlásala zásady rovnosti, zároveň omlouvala a hájila legitimitu kolonialismu a imperialismu. Častým argumentem byla známá „civilizační mise“, tedy tvrzení, že aby méně rozvinuté civilizace a kultury dosáhly uspokojivé samostatnosti, musí nejdříve projít obdobím závislosti a „výchovy“ (Ahmad, 2012, s. 110).

Martin stručně popisuje historické morální ospravedlňování a argumenty pro podporu kolonialismu těmito body (Martin, 1982, s. 224):

- ukončení a pacifikace obchodu s otroky
- zamezení místním mezikmenovým válkám a konfliktům
- potřeba pomoci necivilizovaným a nevyvinutým územím formou výtěžků moderní průmyslové společnosti, jako jsou zdravotnictví, křesťanství a vzdělání
- „otevření“ se světovému obchodu, vybudování infrastruktury a průmyslu

Pro téma této práce je stěžejní kolonialismus moderní, který se datuje od počátků námořních objevů v 15. století, a to Kryštofa Kolumba směrem na západ a Vasco da Gamy směrem na východ. Během období tzv. „impérií střelného prachu“ se mezi léty 1450 a 1550 připravila půda pro změny celosvětového rázu. Donedávna neprobádaný Atlantský oceán se brzy stal „Evropským mořem“. Portugalci v rámci své sítě „námořního kolonialismu a ozbrojených obchodníků“ vytvořili především v Indickém oceánu kolonialismus spíše obchodního charakteru, zatímco Španělé v oblasti amerického kontinentu aplikovali „dobyvačný kolonialismus“ zacílený na podmanění větších územních celků (Von Trotha, 2006, s. 436). Dominance národů z Iberského

poloostrova však začala během 17. století upadat. A zatímco bylo koloniální dobývání důvodem i důsledkem řady válek jak v Evropě tak zámoří, vytvářely se nové koloniální mocnosti v podobě Velké Británie, Francie či Nizozemí (Kratochvíl, Drulák, 2009, s. 12). Právě důsledky sedmileté války, která probíhala v koloniích jak v Asii, tak Americe v letech 1756 až 1763, umožnily Británii získat status světové velmoci, který si udržela až do konce 19. století (Tomeš, Daněk, 2000, s. 32).

Od sedmdesátých let 19. století se evropské mocnosti začaly předhánět ve snahách o ovládnutí afrických zámořských území. Tradiční státy jako Francie, Velká Británie či Německo hledaly podpůrnou sílu právě z kolonií, a to z ekonomických pohnutek. Druhá průmyslová revoluce vyvolala ještě větší poptávku po afrických zdrojích, ale i nových odbytích. Zlomem se stala Berlínská konference v letech 1884 a 1885, někdy též označovaná jako Konžská konference. Tato konference definovala poslední kolo tzv. závodu o Afriku. Zúčastnilo se jí třináct evropských států, také Osmanská říše a USA (Von Trotha, 2006, s. 136). Konference zažehla větší zájem o Afriku a vytvořila známý termín *Scramble for Africa*. Zatímco na přelomu století byla přímá evropská moc situovaná jen omezeně v rámci pobřežních osad, na konci století již evropské státy ovládaly 90 % afrického kontinentu. Každý větší evropský národ vyvíjel snahu o co největší územní zisky, a tak se Afrika brzy rozdělila do více než čtyřiceti nových politických celků, které kulturně i politicky ovlivnily Afriku až dodnes (Appiah, 2010, s. 359–360).

1.2 Dekolonizace

Dekolonizace je termín, který odkazuje na jeden z nejvýznamnějších úkazů 20. století. Dekolonizace vede ke konci velkých evropských říší a impérií jako určité politické formy a ukončuje rasovou svrchovanost jednoho státu nad druhým. Rozpad impérií a vydobytí samostatnosti bývalými závislými územími lze však spatřovat již v rámci boje amerických kolonií za nezávislost a také v období napoleonských válek, které umožnily zemím Latinské Ameriky osamostatnění během 19. století. Stejně tak se ve 20. století obě světové války a ekonomické problémy z nich vyplývající staly katalyzátorem změn v Africe a Asii (Warf, 2006).

Jansen a Osterhammel v knize *Decolonization: A short history* přicházejí se základní definicí tohoto pojmu a jeho obsahu. Podle nich je dekolonizace, tak jak ji známe,

fenomémem 20. století a znamená: „*Současné rozpuštění několika mezikontinentálních říší a vytvoření národních států na celém globálním jihu v krátkém časovém úseku zhruba tří poválečných dekád během let 1945–75, spojených s historicky jedinečnou a s největší pravděpodobností nevratnou delegitimací jakéhokoli politického vládnutí, které má charakter vztahu podrobení mocenské elitě považovanou širokou vrstvou většinou obyvatel za cizí obyvatele.*“ (Jansen, Osterhammel, 2017, s. 1–2).

Dekolonizace se dá vnímat jako několikaúrovňový proces, a proto může být označení toho, co vše vlastně tento pojem a proces znamená, poměrně široké. Na základní úrovni se týká formální nezávislosti na odcházející koloniální velmoci, nezávislost je ústavně dosažena a nový stát zaujímá své místo v mezinárodním systému, případně v mezinárodních orgánech, jako je OSN. Obecněji ji lze definovat jako změnu politického systému od byrokraticko-autoritářské vlády koloniální velmoci k předání vlády do rukou místní, domorodé, legitimizované vlády. Tento proces vyžaduje určitou formu dohody, která může pocházet z vojenské porážky nacionalistickými silami nebo mít formu implicitního uspořádání mezi domorodými a koloniálními vládci, kde i po udělení nezávislosti nedochází k razantní změně mocenského vztahu. Za vrcholnou dekolonizaci lze tak považovat až tu, která vytváří stát plně nezávislý na bývalé koloniální moci (zejména politicky, hospodářsky a kulturně) s možností svobody volby ve vytváření a hledání spojení s jinými potenciálními mocnostmi. A jde i o spojení, které se nemusí setkat se souhlasem a pochopením bývalé metropole. Dle řady autorů až splnění těchto kritérií znamená plně a úspěšně završený proces dekolonizace (Ahmad, 2012, s. 111–112).

Důvody zahájení procesu dekolonizace v období po druhé světové válce byly velmi komplexní. Ekonomické důsledky války měly rozsáhlý vliv na sílu a prestiž bývalých koloniálních velmocí. Hnutí a skupiny s cílem získat nezávislost byly tvořené různorodými částmi obyvatelstva. Nacionalisté, studenti, rolníci, městská inteligence byli často vedeni předáky se západním vzděláním a různými politickými názory, kteří tíhli k novému světovému uspořádání. Realita studené války a soupeření mezi USA a Sovětským svazem hrála ve vývoji nově vznikajících států velkou roli. Nové velmoci se snažily o vytvoření rozdílného obrazu a přístupu k zemím globálního jihu a chtěly aktivně vyplnit mocenské vakuum vytvořené ústupem starých koloniálních mocností (Warf, 2006). Například Melvin Goldberg vychází z multikauzality důvodů, které vedly k rozpadu impérií v západní Africe, a jako hlavní tři důvody vidí: za prvé americký tlak

na rozpad koloniálních impérií a na sebeurčení podmaněných národů po druhé světové válce, za druhé vnitropolitický vývoj v parlamentech koloniálních mocností, který ovlivnili labouristé na britské straně a levicová a komunistická uskupení na francouzské straně. Za třetí pak role domorodého nacionalismu a jeho tlak na koloniální administrativu (Goldberg, 1986, s. 668–701).

Dekolonizační proces často definovalo násilí. Nejvyšším stadiem tohoto násilí je válka za nezávislost. Častým úkazem pak byl dynamický cyklus, ve kterém nesplněné požadavky z jednání vedly k menším formám odporu, který byl tvrdě a násilně potlačen ze strany koloniální armády či policie. Následovala eskalace násilí, které často končilo dalšími vyjednáváním. Tento koloběh se opakoval až do získání nezávislosti. Jedná se např. o dekolonizační případy Angoly, Alžírsko nebo Keni (Ahmad, 2012, s. 111).

Na straně druhé stály státy, ve kterých byl boj za nezávislost veden nenásilnými prostředky. Mezi tyto státy patří případy indického hnutí za nezávislost a případy dekolonizace velké části západní Afriky. Podle řady autorů disponují země, v nichž neproběhl násilný boj za nezávislost, řadou společných rysů. U těchto zemí se během let koloniální nadvlády povedlo imperiálním mocnostem vytvořit vzdělanou vrstvu, která tvořila budoucí elity. V těchto případech se tyto elity udržely u moci a odolaly konkurenčním nacionalistickým hnutím s radikálnějšími praktikami a požadavky (Smith, 1978, s. 73–80).

Jak již bylo předznamenáno, dekolonizace by měla být vnímána jako důsledek několika faktorů a událostí spojených s tímto obdobím. Různí autoři tíhnou k různým důvodům dekolonizace. I když většina z nich uznává multikauzální charakter tohoto procesu, řada z nich ve svých pracích tíhne dominantně k eurocentrickému náhledu na dekolonizaci. Je to často případ vědců, kteří sledují problémy dekolonizace jak v domácím politickém prostřední koloniálních mocností, tak těch, kteří za hlavní důvody rozpadu koloniálního panství považují zahraničně politickou změnu v mezinárodních vztazích po druhé světové válce. Třetí skupina autorů se věnuje důvodům uvnitř kolonií. Tato práce vychází ze zkoumání autorů a literatury třetí skupiny.

Právě například John D. Hargreaves ve své známé práci *Decolonization of Africa* z roku 1988 vychází ve zkoumání dekolonizace evropských impérií spíše z nového, vyváženějšího pohledu, který klade větší důraz na koloniální vývoj a zájem domorodých elit na autonomii či úplné nezávislosti. Další autoři, například Frederick Cooper, ve svých pracích předešlují problém dekolonizace nejen jako důsledek nevyhnutelného procesu,

tvořeného shora, ale i jako proces domorodé iniciativy a politické mobilizace. Při zkoumání francouzské koloniální administrativy a dekolonizace je nezbytné zmínit Tonyho Chafera, jehož detailní výzkum francouzského koloniálního panství v západní Africe patří v rámci anglicky psané literatury k jedinečným, jeho práce je stěžejní i pro tuto bakalářskou práci.

1.2.1 Politika konsenzuální dekolonizace

Jak již bylo řečeno, příklady Ghany a Senegalu spojuje příklad poměrně hladké a nenásilné dekolonizace. S přiblížením podmínek, které můžou vést k poměrně hladkému procesu dekolonizace, přišel Garry Wasserman ve své eseji *Politics of Consensual Decolonization* z roku 1975. V této eseji se sám zamýšlí nad důvody, které vedou k hladšímu průběhu tohoto fenoménu, než je v případě známých případů Alžírsko, Vietnamu či Keni (Wasserman, 1975, s. 3–4). Faktory, které jsou v této bakalářské práci analyzovány, byly vybrány s ohledem na následující tři podmínky konsenzuální dekolonizace.

1. V procesu nenásilné konsenzuální dekolonizace rozlišuje tři motivy. Mezi první patří *adaptace*¹, která reflektuje určitou míru přizpůsobení koloniální vlády během procesu dekolonizace, může také znamenat i postupnou nebo úplnou přizpůsobivost k odstranění vlastní autority s cílem zachovat vlastní hodnoty nebo ekonomické vztahy s otevřenou možností k modifikaci nástrojů vlivu po dokončení procesu dekolonizace (Wasserman, 1975, s. 4).
2. Druhým motivem je *zapojení*², které v kontextu dekolonizace představuje zapojení vedení a struktur nacionalistických skupin do koloniálního systému a určitou politickou socializaci domorodé nacionalistické strany. Důležitým aspektem tohoto *zapojení* je i nejen přímo politické, ale všeobecné vzdělávání v rámci koloniální administrativy, které tak ovlivňuje politické zvyky a chování. Podmínkou konsenzuální dekolonizace je tedy schopnost domorodých elit vládnout a fungovat v rámci zažitého politického systému. Podmínkou je nejen přítomnost vzdělané elity, ale její představitelé musejí být schopni konsenzu a „vyzrálosti“ jak ve vztahu k evropské koloniální moci, tak i k ostatním nacionalistickým skupinám. Ty však měli svým spojením s koloniální správou

¹ Tzv. *adaptation*.

² Tzv. *co-optation*.

marginalizovat či eliminovat z hlavního politického proudu při vyjednávání. Zde jsou motivy *zapojení a prevence* jasně propojeny (Wasserman, 1975, s. 4–6).

3. Třetím důležitým aspektem konsenzuální demokracie je dle Wassermana *prevence*³ neboli *prevence* masových ozbrojených nepokojů se zapojením široké vrstvy obyvatelstva. Cílem musí být zamezení vytvoření konfliktu a následných masových ozbrojených povstání. Do určité míry však právě strach z této masové a násilné mobilizace povzbuzuje proces konsenzuální dekolonizace k mírovému konci (Wasserman, 1975, s. 5).

1.3 Neokolonialismus

Termín neokolonialismus, který se dominantně týkal oblasti Afriky, se rychle rozšířil v období po dokončení procesu dekolonizace. I když ve svých počátcích byl především termínem levicových politiků, jeho používání si během let osvojili lidé na celé šíři politického spektra. Ve svém základě vystihuje působení a vměšování silnějších států do záležitostí těch slabších a pokračování koloniálního systému i přes formální předání moci a získání nezávislosti.

První oficiální definice přišla na svět na *All-African Peoples' Conference* v roce 1961 v rámci ustanovení rezoluce na téma neokolonialismu, kde bylo konstatováno, že došlo k „*přežití koloniálního systému navzdory formálnímu uznání politické nezávislosti v rozvíjejících se zemích, které se staly obětmi nepřímé a subtilní formy dominance politickými, ekonomickými, sociálními, vojenskými nebo technickými prostředky*“ (Martin, 1985, s. 191).

Neokolonialismus se dostal do širší pozornosti až ve spojitosti s Nkrumahem a jeho dílem *Neocolonialism, Last Stage of Capitalism* z roku 1965, kde dokumentuje a odsuzuje prvky neokolonialismu. Dle Nkrumaha kolonialismus pokračuje skrze imperialistické tendence ve své vrcholné formě neokolonialismu. I přes získanou státní suverenitu jsou ekonomické stránky, stejně tak jako velké části politik pořád řízeny či ovlivňovány ze zahraničí. Nkrumah neokolonialismus považuje za vůbec tu nejhorší formu imperialismu, protože nekoloniální vládcí nečelí žádné zodpovědnosti, zatímco v dobách „starého“

³ Tzv. *pre-emption*.

kolonialismu byli nuceni alespoň částečně ospravedlňovat své imperialistické kroky jak před domácím obyvatelstvem, tak čelit přímé nespokojenosti koloniálních poddaných.

Nkrumah přibližuje v bodech projevy neokolonialismu, ve kterých poukazuje i na rozvojovou pomoc a jiná ekonomická opatření. Neokoloniální nemusí být pouze přímo bývalé koloniální velmoci, ale také mezinárodní organizace především finančního charakteru (Nkrumah, 1965).

Známým odpůrcem a teoretikem neokolonialismu byl i Frantz Fanon. Fanon se shoduje v názledu na neokolonialismus s Nkrumahem v řadě bodů a poukazuje na velkou roli domorodých afrických elit, jejichž kroky k tomuto stavu zemí třetího světa vedou. Zatímco Nkrumah nabízí větší míru praktických ukázek neokolonialismu, Fanon přináší více psychologický a ideologický náhled na tento druh zahraničního vlivu. K neokolonialismu vedou mentální omezení vyplývající z dlouhých let nadvlády rasistického charakteru. Afričané a jejich elity především ztratili sebevědomí v rámci vlastní africké sounáležitosti. Vůdci, kteří studovali na řadě předních evropských škol, přijali evropský civilizační model jako nadřazený a hodnotnější, a proto byli ochotni s ním spolupracovat. Při hledání důvodů neokolonialismu Fanon poukazuje na situace, kdy řada afrických vůdců vykročí na co nejméně bolestnou a odpovědnou cestu nezávislosti a vybere si blízkou spolupráci s bývalými koloniálními velmocemi. Neokolonialismu se tak dá dle Fanona předejít skrze určité ideové či myšlenkové osvobození a očistu (Langan, 2018, s. 8–10).

Haagová si skrze vlastní analýzu neokolonialismu vytváří čtyři kritéria, podle kterých se území v případě, že splňuje alespoň tři z nich, dá označit jako země pod neokoloniálním vlivem. Patří mezi ně (Haag, 2011, s. 13–14):

- ekonomický vliv
- politické vměšování
- finanční závislost
- vojenská přítomnost

Do ekonomického vlivu ve své analýze zařazuje kritéria, jako je vytváření vzájemných obchodních dohod, v nichž jsou vývozní a dovozní ceny či množství zboží vymezeny jednostranně ve prospěch bývalé mocnosti či je stanoven monopolní přístup pro obchodní společnosti bývalé metropole. Do politického vměšování autorka zařazuje podporu

určitého politického reprezentanta prostřednictvím plateb, manipulace voličstva nebo manipulace samotných výsledků voleb. Dále sem patří působení bývalých koloniálních úředníků a jedinců na vysokých postech v rámci státní administrativy bývalé kolonie. Mezi kritéria finanční závislosti Haagová přidává přítomnost měnové kontroly a směnné kurzy stanovené bývalou velmocí, vliv na rozpočtovou a finanční politiku a také měnové rezervy, které dominantně ovládá bývalá metropole. A konečně mezi kritéria vojenské přítomnosti zařazuje přítomnost rozvinutých vojenských a bezpečnostních dohod, ochranu politické reprezentace bývalé kolonie a zvýhodněný či monopolní přístup ke strategickým surovinám (Haag, 2011, s. 13–15). Při zkoumání nekoloniálních tendencí v případě Senegalu a Ghany je tedy pracováno s operacionalizací faktorů, tak jak je ve své práci přibližuje Haagová.

2 Historické pozadí

2.1 Vznik kolonie

2.1.1 Senegal a Čtyři komuny

Senegal byl historicky branou Francie a jejího působení v rámci „černé Afriky“. Toto nejstarší spojení sahá až do evropského námořního soupeření v 17. století. Důvodem k usazení a objevování oblasti byla její výhodná poloha na západním cípu afrického kontinentu a situace v Novém světě. Transatlantický obchod s otroky hnal tehdejší mocnosti, a to nejen světové, k vyhledávání příhodných míst k získání otrocké pracovní síly. V roce 1638 založil oficiální a trvalejší osady na Zeleném mysu známý královský ministr kardinál Richelieu (McNamara, 1989, s. 3–5). Obchodní osada Saint Louis byla následující staletí centrem francouzského působení na jih od Sahary. Druhá osada s názvem Gorré se stala námořní základnou. Francouzi hledali možnosti k ekonomickému využití kolonie, a tak začali sklízet velké množství arabské gumy podél řeky Senegal, o kterou byl v tehdejší Evropě zvýšený zájem. Kolonie nicméně významně ekonomicky neprofitovala a životní podmínky nebyly na vysoké úrovni. Části kolonie v období 1756 až 1815 často měnily v rámci britsko-francouzského soupeření majitele. Francii byly natrvalo přiznány až po Vídeňském kongresu (Nelson, 1974, s. 14–15). Nicméně Senegal byl považován pouze za dočasnou obchodní osadu a veškerá francouzská koloniální pozornost byla zaměřena na velké kolonie v Americe a Asii. Během válek v druhé polovině 18. století Francie ztratila velkou část těchto kolonií,⁴ a tak se vrátila ke svým starým africkým koloniím, v jejichž rozšiřování spatřovala nový potenciál. Během 40. let 19. století se Senegal stal oficiální stálou kolonií s vládou a také legislativní a zastupitelskou radou (Nelson, 1974, s. 33).

Opravdový zrod moderního francouzského impéria v subsaharské Africe se dle řady historiků spojuje se jménem generála Faidherbeho, který se stal guvernérem Senegalu v roce 1854. Faidherbe vyvíjel velikou snahu k naplnění svého cíle expandovat francouzské území v rámci Senegalu. Posílil a ustálil pobřežní města, tzv. Čtyři komuny, které byly složené z osad Saint Louis, Gorée, Dakar a Rufisque. Tyto osady dostaly roku 1848 speciální práva a jejich obyvatelé se stali plnohodnotnými francouzskými občany (McNamara, 1989, s. 5–6). Jako první vedl boj proti severnímu chalífátu Tukolor s cílem

⁴ Především v důsledku sedmileté války.

dostat se až do dnešního Mali. To se mu plně nepodařilo, avšak uspěl v ustálení a rozšíření koloniálního panství v rámci Senegalu, který se tak v budoucích letech stal základnou pro rozšiřování francouzského vlivu do celé západní Afriky (McNamara, 1989 s. 8). K těmto koloniálním výbojům vytvořil známý speciální oddíl černých vojáků *tirailleurs sénégalais*. Senegalští střelci se stali jedním ze symbolů spolupráce Afričanů při evropském dobývání Afriky. Tito elitní domorodí vojáci pak v důsledku svého vojenského postavení v rámci francouzského impéria hráli důležitou roli v dekolonizačních procesech jak po první, tak po druhé světové válce (Manning, 1999, s. 67). Vojenská tažení však byla pro Faidherbeho pouze nástrojem k většímu blahobytu v kolonii. Během své vlády proměnil Senegal z několika přístavních vesnic ve fungující a prosperující kolonii. Kromě administrativního rozdělení a práce s místními náčelníky založil samostatnou senegalskou banku a započal s výstavbou dakarského přístavu spolu s institucionalizovaným vývozem podzemnice olejné. Zároveň v tehdejší dominantně muslimském Senegalu založil první oficiální vzdělávací systém, který navazoval na křesťanské misionářské školy (Nelson, 1974, s. 21).

Francie tak již v době závodů o Afriku, vycházejících z Berlínské konference, měla kolonii s prosperující ekonomikou a jedinečnými koloniálními právy, která jí sloužila jako stabilní základna pro další koloniální výboje. Během druhé poloviny 19. století generál Galliani a později plukovník Archimard dobývali další vnitrozemská území a posunuli tak francouzskou sféru vlivu až po řeku Niger, kde zničili poslední zbytky známé říše Tukolor. Tyto výboje reflektovaly osobní ambice jednotlivců z řad armády a v neposlední řadě také jejich ekonomické zájmy a byly specifické pro koloniální výboje v této oblasti (McNamara, 1989, s. 22). V letech 1870–1880 vykazovali francouzští obchodníci výdělků přibližně kolem 8 milionů dolarů ročně, zatímco britští obchodníci na Zlatonosném pobřeží a v Nigérii v hodnotě 24 milionů (McKenna, 2011, s. 93). Francouzi proto měli větší touhu po územní expanzi než Britové. Vzhledem k tomu, že sousední pobřežní oblasti byly obsazené konkurenčními velmocemi, vydávali se hlouběji do vnitrozemí.

Vojenskými výpravami či vytvářením vazalských smluv s dalekými vládci se Francouzům povedlo vytvořit kontrolu nad celým povodím řeky Senegal. V roce 1881 schválil francouzský parlament výstavbu důležité železnice do Súdánu. Mělo se s ní spojit město Kayes na horním toku řeky Senegal s Bamakem na řece Niger, která se považovala za jednu z nejdůležitějších obchodních tepen v západní Africe a jejímuž ovládnutí se

připisoval velký význam. Sezonní počasí totiž umožňovalo splavnost řeky Senegal pouze na tři měsíce v roce. Železnice byla nakonec dostavěna kvůli finančním problémům až na počátku 20. století, ale představovala první impuls k vojenské expanzi východně od Senegalu a k rozvoji stávajících území (Nelson, 1974, s. 25).

V době upevňování koloniálního systému došlo k většímu rozšíření obchodních společností. Tyto společnosti participovaly velkou mírou v rámci investic do infrastruktury, jako byla výstavba železnic a zvětšování obchodních přístavů. Saint Louis soupeřilo s ostatními městy v rámci Čtyř komun, především s Dakarem, který disponoval lepším a větším přístavem a postupně přejímal od Saint Louis roli hlavního obchodního centra kolonie. Dakar naopak soupeřil s Rufisque především v obchodu s podzemnicí olejnou (Nelson, 1974, s. 24). Tato plodina nebyla tradiční africkou plodinou, byla dovezena francouzským obchodníkem Jaubertem do oblasti Gorré, kde se rychle uchytila, a stala hlavní senegalskou vývozní komoditou. Hlavním vývozním artiklem zůstala až do dnešních dnů (McNamara, 1989, s. 3–5).

Skrze delší historickou zkušenost, kulturní spojení a poměrně úspěšnou asimilační politiku se vytvářel i v pevninské Francii pocit speciálního spojení s africkým impériem. I přes tento dlouhý a speciální vztah však na praktické úrovni hrála subsaharská Afrika pro Francii po dlouhou dobu menší roli než jiné části impéria. Oblast byla méně ekonomicky i geopoliticky zajímavá. Tropické podnebí, velké vzdálenosti, nízká populační densita a poměrně neúrodná půda nelákaly Francouze k usídlení a vytváření vlastních větších komunit tak, jako tomu bylo například v případě Alžírsko (Betts, 1991, s. 115–117).

2.1.2 Ghana jako Zlatonosné pobřeží

Ghana, hlavně její pobřežní část, byla v kontaktu s různými evropskými národy již od konce 15. století. Před samostatností byla Ghana známá pro všechny evropské koloniální velmoci jako Zlatonosné pobřeží, protože zde během let získávali evropští mořeplavci velké zásoby zlata. Portugalci vytvářeli na Zlatonosném pobřeží síť pevností, které jim sloužily jako opěrné body při objevných cestách a později při výnosném obchodu s otroky. V krátkodobějších intervalech o působení na Zlatonosném pobřeží soupeřili Portugalci s Holanďany, později se na tomto území angažovali i Dánové, a dokonce Švédové. Angličané začali ve větší míře na pobřeží působit počátkem 19. století, kdy odkoupili řadu nizozemských pevností. Pro tyto národy představovala výhodná poloha

Ghany strategické útočiště, sloužila jako překladiště materiálu, opěrný bod pro daleké obchodní cesty a především jako shromaždiště otroků. Během prvních staletí nadvlády se evropské velmoci nesnažily objevovat vnitrozemí a spokojily se s pobřežím této africké země (Berry, 1994, s. 14).

Větší snahy o koloniální nadvládu začala Británie vyvíjet až ve druhé polovině 19. století. Britové vytvářeli síť spojenectví s fantskými pobřežními kmeny, které stvrdili i v rámci oficiálních anglo-fantských svazků. Tyto svazky daly Velké Británii možnost zasahovat do různých záležitostí na pobřeží Ghany skrze spojenectví s místními náčelníky, kteří hledali ochranu před mocnou Ašantskou říší na severu. Náčelníci pak museli respektovat britskou svrchovanost a právní řád, který odmítal a trestal obchod s otroky (Klíma, 2003, s. 27–29)

Již v tomto období je vidět britský pohled na koloniální vládnutí a cesta za *nepřímou správou*. Po válce s Ašantským královstvím a jeho porážce v roce 1874 se Británie k intenzivnějšímu koloniálnímu pronikání vzdala jen velmi nepatrně. Zlom přišel až s Berlínskou konferencí a francouzskou expanzí ve vedlejší Pobřeží slonoviny. Británie tak začala uzavírat smlouvy jak s ašantskými náčelníky, tak i s dalšími severními státy (Klíma, 2003, s. 24–30). Kompletní teritoriální kontrolu nad dnešní Ghanou získali Britové až po čtvrtém ašantském povstání v roce 1900. Toto povstání, při němž šest tisíc povstalců obléhalo guvernéra v Kumasi, skončilo rozdrčením rebelů a internováním ašantských předáků na Seychely. Severní teritoria se stala britským protektorátem až do roku 1946. V roce 1901 tak Velká Británie spojila všechna území do britské kolonie Zlatonosné pobřeží (Klíma, 2003, s. 30).

Zlatonosné pobřeží se během let vypracovalo v důležitou koloniální ekonomiku. Poté, co byl obchod s otroky, nejvýnosnější ekonomický artikl, na počátku 19. století zakázán, musela kolonie hledat nové způsoby obživy. Nová plodina kakao se stala v následujících letech nejdůležitější komoditou. Na západní pobřeží Afriky byl kakaovník dovezen v druhé polovině 19. století a rychle se zde uchytil ve vlhkých pobřežních pralesích. Během dvacátých let minulého století tisíce zemědělců zanechávaly pěstování běžných zemědělských plodin a své pozemky proměňovaly v kakaové plantáže. Pěstování kakaa bylo v rukou samotných Afričanů, avšak roli obchodních prostředníků hrály především městské vrstvy britských a libanonských obchodníků. Tento fakt vedl k řadě protestů a snah afrických producentů o možnost přímého vývozu na trhy v USA a Británii. Výsledkem intenzivního obchodu s kakaem byl jedinečný podíl Ghany na celosvětovém

trhu, brzy zaujímal více než polovinu celosvětové produkce kakaa (McKenna, 2011, s. 175).

Následující roky 20. století byly pro Británii a Ghanu roky významného progresu a ekonomického rozvoje. Evropská technika těžby totiž mnohonásobně navýšila produkci zlata, komodity, která vedle otroků přivedla Evropany na Zlatonosné pobřeží. Tradiční zdroje těžby byly příliš nevýnosné a Británie pobízela těžařské společnosti k výnosným investicím. I když řada členů domorodé šlechty získávala určité finanční obnosy z udělování těžařských povolení, soukromé britské společnosti a vláda generovaly z těchto nalezišť velké zisky (Berry, 1994, s. 21–22).

Za celou řadou ekonomických a sociálních změn stál guvernér Zlatonosného pobřeží Gordon Guggisberg. Byl známou osobností a ideálem vyššího evropského úředníka na africkém kontinentu. Na začátku svého působení v kolonii Guggisberg vypracoval desetiletý rozvojový plán, který představil legislativní radě. Navrhoval od počátku zlepšení v oblasti dopravy jako stěžejního prvku ekonomického vývoje. Jako další prioritu označoval vytváření a rozšiřování infrastruktury, zejména stavbu různých veřejných budov včetně nemocnic, škol, ale také vodních rezervoárů. Měl zároveň v plánu do poloviny všech volných a nově vzniklých technických pozic dosadit domorodé Afričany. Tento rozvojový plán byl v oblasti západní Afriky bezprecedentní. Během guvernérovy vlády se prosadilo jako dominantní zdroj příjmu koloniální vlády kakao a kontrola jeho produkce byla pro ekonomiku Zlatonosného pobřeží nenahraditelná. Guggisberg proto zefektivnil kontrolu vývozu, výběr daní, ale také monopol na nákup a další prodej této plodiny (Berry, 1994, s. 22).

Kolonie byla oporou Británie v obou světových válkách. Během první světové války bojoval pluk ze Zlatonosného pobřeží proti německým jednotkám v Kamerunu. Během druhé světové války se tyto jednotky vyznamenaly v daleké Asii proti Japoncům během ofenziv v džunglích Barmy. V následujících letech se však podobně jako ve Francouzské západní Africe váleční veteráni jen s potížemi zapojovali do běžné koloniální společnosti vytvořené britskou administrativou (Berry, 1994, s. 24).

Tehdejší Ghana s přilehlým okolím, kterou Británie získala během 90. let 19. století, byla poměrně roztráštěným územím. I přes aplikaci specifické koloniální nadvlády to však byla oblast, která dokázala projít významnými jak ekonomickými, tak sociálně-politickými změnami a získala si tak status příkladné a důležité britské kolonie v subsaharské Africe.

3 Systém koloniální správy

3.1 Senegal a francouzská přímá správa

Francouzské impérium v západní Africe se během let markantně rozrostlo. Francouzi proto rozdělovali rozsáhlá území do velkých správních celků, na kterých praktikovali vládu tzv. „přímé správy“. Podobně jako Belgičané a další národy v rámci přímé správy vytvářeli silnou centralizovanou vládu a ničili původní struktury vládnutí. Senegal byl na přelomu 19. a 20. století jenom jedním z mnoha rozsáhlých území v západní Africe a v následujících letech se vyvíjel ve federaci těchto území.

Federace Francouzská západní Afrika neboli AOF (*Afrique Occidentale Française*) byla oficiálně vytvořena v roce 1895, avšak k reálnému sloučení došlo až o několik let později, v roce 1904. Tehdy bylo osm rozdílně spravovaných západoafrických kolonií sloučeno do jediné federace s hlavním městem Dakar. Francouzská západní Afrika zahrnovala Senegal a další území, která si osvojila výboji a expedicemi z této nejstarší kolonie. Federace se skládala z dnešního Senegalu, Pobřeží slonoviny, Guineje, Mali, Beninu, Mauretánie, Nigeru a Burkiny Faso. Po první světové válce bylo k federaci přidruženo území bývalého německého východního Toga (Lacina a kol., 1987, s. 126).

Hlavním mužem federace byl generální guvernér, který byl přímo podřízen ministru kolonií v Paříži. Měl plnou moc v ekonomických, sociálních i vojenských otázkách, ale i tak zasedala v Dakaru koloniální vláda a poradní rada, která se skládala během let z některých volených, avšak často dosazovaných členů. Poradní rada navrhovala a projednávala některé právní předpisy a disponovala tak alespoň částečnou legislativní iniciativou. Každou z kolonií vedl *Lieutenant-gouverneur*, který byl dosazován hlavním guvernérem. V každém hlavním městě jednotlivých kolonií se nacházela miniatura vládní správy, s ministerstvy věnujícími se například financím, zemědělství či vzdělávání (Nelson, 1974, s 22–23).

Francouzi u svých kolonií nerespektovali předkoloniální politické hranice a vytvářeli kantony s jednotnou správou. Většina území Senegalu i ostatních území byla rozdělena do souboru větších územních jednotek zvaných *cercles*, jež byly děleny na menší okresy zvané *canton*, tvořené většinou několika vesnicemi. V čele cercle stál francouzský civilní úředník neboli *commandant de cercle*, který jmenoval do čela *cantons* a vesnic domorodé

a loajální náčelníky, aby kompenzoval náklady koloniální správy a nedostatek evropských pracovníků (Trnovec, 2016, s. 28).

Používání určité vrstvy domorodého obyvatelstva ve správě území však nelze považovat za prvek nepřímé správy, tak jak ji praktikovala Velká Británie. Využití náčelníků ve francouzském systému přímé správy bylo diametrálně odlišné od britského způsobu vládnutí ve vedlejších koloniích. Autorita náčelníků ve francouzské přímé správě nevycházela z žádných tradičních zvyklostí, ale šlo o to, sdružit loajální jedince alespoň se základním francouzským vzděláním a znalostí francouzštiny. Náčelník podléhal lokálnímu francouzskému nadřízenému a jeho povinnosti a pravomoci byly jasně dané. Měl na starosti výběr daní a nábor pracovníků, avšak mohl jednat pouze jménem francouzského nadřízeného. Nikdy nejednal samostatně, ale jako nástroj koloniální vlády. Disponoval však drobnými pravomocemi a povinnostmi v oblasti práva a výběru daní, a tak se tito náčelníci, často označovaní jako agenti koloniální správy, netěšili velké oblibě (Crowder 1964, s. 198–200).

Whittlesley popisuje dobovou realitu francouzské přímé vlády v meziválečném období a poukazuje na velké množství francouzských administrativních pracovníků a vojenského personálu v AOF v kontrastu s britskou vládou, kde celou řadu úkonů vykonávali domorodí obyvatelé. Detailně popisuje, jak veškeré práce, které vyžadují alespoň průměrnou technickou zdatnost, jako je například obsluha vlaků či práce ve službách, je vykonávána bílými Francouzi (Whittlesey, 1937, s. 367–369). Po konci druhé světové války se však situace v Senegalu také měnila.

Francouzský kolonialismus je také velmi známý svou teorií *asimilace*. Teoreticky by se dala interpretovat jako poslání Francie vytvořit z Afričanů Francouze pomocí jazyka a kultury. Tyto ideály francouzského intelektualismu podporovali již filosofové jako například Montesquieu či Voltaire. Jen na velmi málo místech impéria se dostalo tomuto konceptu a jeho výsledkům takové vážnosti jako na území Senegalu. Tento koncept je však možné interpretovat na různých úrovních. Politika asimilace nebyla vždy jasně daným cílem francouzských politiků a o tom, jak spravovat své africké impérium, vedli hlavní představitelé Francie řadu diskuzí. Politika *asimilace* tedy nebyla oficiálně definována a představovala spíše určitý postoj k systému vládnutí než detailní doktrínu přicházející z Paříže (McNamara, 1989, s. 33–34).

V širším kontextu jak Senegalu, tak Francouzské západní Afriky je potřeba tento koncept a jeho aplikaci v praxi přiblížit. Dimenzí, ve kterých snaha o asimilační politiku může být

vidět, popisuje Tony Chafer hned několik. Za první asimilační politika vykazovala snahy o začlenění politické reprezentace z kolonií v rámci francouzského parlamentu. Tento fakt by v konečném důsledku také předznamenával identickou aplikaci všech zákonů, jež se vytváří v metropoli. Za druhé kulturní, právní a zvykové začlenění a vytvoření „černých Francouzů“. Jako třetí snahu asimilačních politik Chafer vidí možnosti asimilace ekonomiky a implementace stejných daňových a tarifních principů. Úplně nakonec se pak asimilace generovala na osobní úrovni, například skrze smíšená manželství (Chafer, 2002, s. 29).

Všechny tyto snahy se potýkaly s realitou každodenního afrického života a francouzská správa byla nucena přijmout fakt, že v praktické rovině *asimilace* nebude všude zcela možná. Francie tak během let přicházela s novými druhy přístupu ke koloniálnímu vládnutí s ohledem na africké kořeny obyvatelstva. V období dekolonizace po druhé světové válce zaujala francouzská koloniální správa oficiální pozici, podle níž se vývoj afrických komunit měl vytvářet vlastním tempem v rámci teorie *asociace* (Chafer, 2002, s. 30). Na problémy spojené s aplikací romantického konceptu *asimilace* přišel již generál Faidherbe v době dobývání senegalského vnitrozemí s velkým počtem domorodého obyvatelstva. Z důvodů finančních a praktických již tehdy přicházel s prvky *asociace*, které byly praktičtější a levnější (McNamara, 1989, s. 34).

Propagátoři *asociace* označovali tento přístup za vhodnější, protože více reflektoval zvyky, náboženství a sociální uspořádání domorodého obyvatelstva. Ve skutečnosti však byl pouhým nástrojem k ulehčení koloniálního vládnutí. *Asociace* byla také odpovědí na realitu asimilační politiky, protože v případě, že by tato politika byla uplatňována důsledně, Francie by musela čelit neudržitelnému množství žádostí o občanská práva na úrovni metropole. Francouzská správa akceptovala místní zvyky, avšak také nadále potvrzovala roli původních domorodých institucí jako nepoužitelných, vyžadujících přímou kontrolu koloniální administrativy (Crowder, 1967, s. 2–4). I tento vývoj však předpokládal částečné a postupné „pofrancouzštění“ obyvatel, jak je vidět na potírání tradičních autorit a silně asimilačním institučním vzdělávání i mimo území Čtyř komun.

Dle Chafera se *asimilace* především na administrativní a politické úrovni víceméně důsledně uplatňovala pouze na území v oblasti dnešního Dakaru, v praxi administrativní pracovníci po celé Francouzské západní Africe i nadále pracovali alespoň s teoretickou ideou *asimilace* (Chafer, 2002, s. 29–30).

Tento systém náhledu na správu kolonií vedl k určité propojenosti a duchovnímu napojení na toto území, a tak ztěžoval v budoucnu myšlenku na potenciální odtržení, ať už z pozice Francie, či velké vrstvy domorodého obyvatelstva. V celé AOF se i přes to mohlo v meziválečném období pyšnit výdobytkem teorie *asimilace*, tj. statutem „*citoyen français*“ čili francouzského občana, jen nepatrné množství celkové populace a téměř všichni se nacházeli na území Čtyř komun. V roce 1936 jejich počet čítal přibližně 100 000 (Chafer, 2002, s. 30).

Mezi tyto francouzské občany patřili kromě bílých Francouzů, kteří pracovali jako obchodníci, úředníci či armádní důstojníci, také domorodí *les originaires* a katoličtí potomci evropských obchodníků s otroky zvaní *métis*. V období před první světovou válkou byla díky působení prvního černého Afričana ve francouzském parlamentu Blaise Diagneho *originaires* přiznána jedinečná práva výměnou za pomoc válečnému úsilí během první světové války (Trnovec, 2016, s. 20). *Originaires* ze Čtyř komun tedy disponovali plným francouzským občanstvím, podléhali francouzským zákonům a právnímu řádu, případně jeho muslimským modifikacím, a nemuseli tak čelit neoblíbenému zákonu *indigénat* jako ostatní domorodí obyvatelé AOF. V rámci koloniálního systému byli dominantně muslimští *originaires* domorodou elitou, která byla prostředníkem mezi Francouzi a domorodým obyvatelstvem. I když spolu s bohatými obchodníky z řad *métis* představovala prominentní skupinu obyvatelstva, během let se *originaires* snažili o rozšíření svých práv i na vrstvy vesnického obyvatelstva (Clark, Phillips, 1994, s. 215). Nicméně asimilace se do politických práv Senegalců promítala poměrně omezeně, jen na území Čtyř komun, které měly dlouhou tradici politických zástupců. Paralelně v nedalekých oblastech vesnického Senegalu domorodci podléhali přímému a omezujícímu koloniálnímu vládnutí a až na výjimky nedisponovali politickými právy (Trnovec, 2018, s. 34).

Vztahy mezi obyvatelstvem, které se nacházelo mimo Čtyři komuny, a koloniální správou definoval známý trestní zákoník pod názvem *indigénat*. Umožňoval koloniálním úředníkům udržovat pořádek a vynášet jedinečné rozsudky a tresty za provinění vůči koloniálním pravidlům. Byl často využíván během nuceného výběru daní, pracovníků na nucené práce či při vojenských náborech. Jednotliví koloniální úředníci mohli za opravdové či domnělé přestupky vynášet výjimečné tresty pouze na základě vlastního uvážení. Tento nepopulární autoritářský systém, který se vztahoval na všechny *sujets*

neboli poddané v Senegal, zůstal v platnosti až do roku 1946 a efektivně si u větší části africké populace vynucoval poslušnost (Clark, Phillips, 1994, s. 158).

3.2 Ghana a indirect rule

Kolonie v rámci britského impéria byly spravovány poměrně různorodě a na základě regionálních rozdílů vykazovaly rozdílnou míru kontroly z Londýna. Britská koloniální správa v Africe vycházela z jedné základní premisy, podle níž měla být kolonie řízena jen několika evropskými úředníky a jejíž ústřední myšlenkou byla schopnost využít pro kontrolu území tradičních mocenských struktur. Původní domorodí vládcí měli být vtěleni do koloniální vlády a i přes zachování tradičního systému vládnutí museli udržovat loajalitu k britské koruně. Tento systém vládnutí se nazývá *Indirect Rule*.

Prvky systému *nepřímé vlády*⁵ lze pozorovat v rámci Zlatonosného pobřeží od počátku britského působení v regionu, kdy společenství s fantskými náčelníky vytvářeli už velitelé pobřežních pevností. Omluvou či cílem aplikace britské koloniální okupace bylo vytvoření vlády obchodního charakteru, koloniální vláda měla stimulovat obchod a produkci plodin, stejně jako zamezit obchodu s otroky jak na pobřeží, tak v severních muslimských částech. Nešlo o absolutní podmanění domorodců a veškerých aspektů jejich života (Whittlesey, 1937, s. 366). O více propracovanou oficiální politiku se zasloužil lord Lugard. Tento architekt politiky nepřímé správy byl vnímán jako ukázkový příklad koloniálního administrativního pracovníka. Během několika let své vlády v severní Nigérii a Ugandě využíval úspěšně tento systém, který později aplikoval na většinu území v západní Africe s výjimkou východní Nigérie, kde k aplikaci tohoto systému nedošlo z důvodu chaotického rozmístění potenciálních místních autorit (Crowder, 1964, s. 199).

Tento systém měl řadu výhod, za které lord Lugard vehementně lobbboval. Tou hlavní byla jeho finanční nenáročnost, protože minimalizoval množství britských úředníků v zámoří tím, že povoloval místním náčelníkům kontrolu nad populací ve své oblasti. Další výhodou bylo minimalizování možných střetů s běžnou domorodou populací, protože přímý evropský dohled často neexistoval. I když místní náčelníci na rozdíl od těch z francouzských území fungovali na principu tradičních a původních autorit, museli

⁵ Tzv. *indirect rule*.

své akce konzultovat s britským nadřízeným⁶ (Crowder, 1964, s. 200). Již od počátku roku 1902 se však na Zlatonosném pobřeží plošně uznávalo zákonem pouze to, co bylo odhlasováno britským parlamentem a zákonodárnou radou. Domorodým náčelníkům tak zůstaly především soudcovské a exekutivní pravomoci lokálního významu (Klíma, 2003, s. 32).

Od momentu implementování *nepřímé vlády* byli náčelníci zodpovědní vyšším koloniálním autoritám, které však jejich moc nad domorodým obyvatelstvem podporovaly. Tím došlo de facto k ještě větší neohroženosti jejich postavení než v předkoloniálním období, především z důvodu absence domorodého politického soupeření. Různí náčelníci se i nadále považovali za vládnoucí aristokracii a tento pocit byl dále umocňován vládními pracovníky britské správy, kteří při navazování vztahů často mluvili domorodým jazykem a náčelníky zahrnovali dary. I přesto se náčelníci těšili úctě obyvatelstva a prestiž některých z nich při koloniální správě dokonce vzrostla. Tento vývoj představoval velký kontrast ve srovnání s nižšími náčelníky fungujícími v sousední Francouzské západní Africe. Během 30. let však i na Zlatonosném pobřeží docházelo ke kritice a nespokojenosti s tímto tradičním systémem. Je však patrné, že velká část obyvatel Zlatonosného pobřeží byla zvyklá na řešení lokálních problémů a politik sama. Nepřicházela často do kontaktu s britskými důstojníky a pocit závislosti či odpovědnosti koloniální vládě byl mnohdy poměrně malý (Crowder, 1964, s. 200)

Ve dvacátých a třicátých letech 20. století nastávalo progresivní sjednocení a centralizace koloniální vlády. Vláda měla větší přehled o vládnutí v jednotlivých regionech, ačkoli přímé administrativní povinnosti patřily pořád lokálním náčelníkům. Jejich povinnosti a role se ještě více vyjasnily. V roce 1925 byly zřízeny rady náčelníků, které měly význam pro celou kolonii. Tyto rady dostaly určité kompetence k řešení konfliktů mezi lokálními náčelníky a k jejich případnému odvolání. Rady definovaly místní zvyková práva, která však musela být schválena koloniální vládou či guvernérem (Berry, 1994, s. 20).

Podle Athowa a Blantona Britové využívali zachování předkoloniálních tradičních institucí také v rámci taktiky „rozděl a panuj“. Udržovali rozbroje a rozdílné cíle mezi domorodými etniky s cílem zamezit vytvoření spojení mezi domorodci, kteří by tak mohli napadnout britskou hegemonii a konkurovat jí. I tento prvek byl velmi kontrastní

⁶ Týkalo se to těch případů, kdy nevykonávali přímý rozkaz.

k francouzským praktikám. Británie totiž nenutila domorodá etnika v Ghaně k integraci do jednoho homogenního celku (Athow, Blanton, 2002, s. 479).

Dalším prvkem, který se velice lišil od francouzské přímé správy, byla jazyková politika v rámci koloniální administrativy. Britská správa nevyžadovala po koloniálních poddaných plošnou znalost angličtiny a nijak významně podporu tohoto jazyka nezajišťovala. Naopak britští administrátoři měli povinnost naučit se místní jazyky a mohli tak získat významnější postavení (Whittlesey, 1937, s. 365–368).

Britští důstojníci, kteří měli na starosti určité distrikty koloniálního panství, byli všeobecně jedním z nejdůležitějších prvků nepřímé vlády. Tito důstojníci byly hlavními poradci a nadřízenými domorodých vládců a náčelníků. Výsledky jejich práce byly často velice individuální, protože koloniální administrátoři byli často rozdílné kvality. Jejich povinnosti však často vyvolávaly protichůdné reakce, neboť se měli snažit jak o postupnou modernizaci, tak o podporu tradičních vůdců (Mills, 2003, s. 11).

Lze pozorovat, že během dvacátých a třicátých let 20. století se velký počet Afričanů podílel na každodenních událostech veřejného života. Techničtí pracovníci na Zlatonosném pobřeží byli domorodí Afričané, v kontrastu s realitou každodenního života AOF. Na Zlatonosném pobřeží Afričané například řídili vlaky nebo tvořili hlavní část personálu nemocnic. Pracovali zcela samostatně při stavebních i zemědělských pracích a tyto domorodé skupiny vedené africkými předáky předávali britským autoritám ke kontrole pouze hotové výsledky své práce. Nicméně na vytváření koloniálních pravidel a reforem se tato nová vrstva podílet nesměla (Whittlesey, 1937, s. 368).

Britové se tedy snažili až do druhé světové války o udržení politicky zakonzervované kmenové společnosti. Tento vývoj se dá pochopit z pozice kolonizátora i závislého koloniálního území. Zajímavá je však britská nepružnost v otázkách vývoje domorodé společnosti i přes zkušenosti získané v rámci vývoje v Evropě a v jiných částech impéria po první světové válce. Britové byli svědky vzrůstajícího nacionalismu jak v arabském světě, tak například v Indii, avšak k případným reformám vládnutí v Africe se odhodlávali až do 40. let 20. století jen velmi těžko.

4 Koloniální vzdělávání, politická mobilizace a charakter domorodých elit v období dekolonizace

4.1 Senegal

Domorodé elity byly jedním z hlavních faktorů nenásilné dekolonizace v Senegalu a celé AOF. I když Francie využívala systém přímé správy, její koloniální administrativa vytvářela domorodé elity, které se podílely na utváření kolonie. Pro analýzu charakteru přední politické reprezentace Senegalu je nutné si alespoň stručně přiblížit důležitý aspekt, a to systém koloniálního školství, které charakter těchto elit formovalo.

Koloniální školství mělo v AOF především dva cíle. Prvním bylo potvrzení civilizační mise a vytvoření dostupného primárního školství pro africké masy. Tím druhým cílem bylo vytvoření menší domorodé elity, ovlivněné francouzskými ideály a loajální k metropoli. Z důvodu především nákladnosti a nedostatku finančních prostředků zůstal první cíl naplněn jen velmi omezeně. V letech po konci druhé světové války získalo pouze pět procent populace AOF nějaké francouzské vzdělání. Většina vzdělávacích snah byla koncentrována právě na území dnešního Senegalu (Chafer, 2007, s. 441). I přesto byl podle Whittleseyho vzdělávací systém v době před druhou světovou válkou velmi dobře organizovaný, extenzivní a představoval jednu z pozitivních stránek francouzské koloniální správy, která se snažila formovat mladé Afričany. Druhý cíl byl naplněn poměrně úspěšně, a to především formou středních a vyšších škol (Whittlesey, 1937, s. 336). Tyto školy se nacházely na území Senegalu a byly koncentrovány při pobřeží na území Čtyř komun. Nejznámější z nich William Ponty v Gorré hrála velmi důležitou roli ve vytváření budoucí politické elity. Velká část absolventů školy totiž zasedala ve francouzském Národním shromáždění (Chafer, 2007, s. 438).

Pro většinu domorodců představovalo působení na takových školách jejich první opravdový kontakt s vyšší francouzskou kulturou. Studenti se zde učili kromě vyšší úrovně francouzského jazyka také literaturu, historii, matematiku a osvojovali si ideály Francouzské revoluce. Nezanedbatelným faktorem je odkaz, který přicházel z období třetí republiky, a to školy v duchu republikanismu. Cílem francouzských škol tak nebylo pouze předávání znalostí, ale také vytváření a utváření nových občanů republiky. Školní systém aktivně propagoval patriotismus, občanskou zodpovědnost a úctu k řádu (Chafer, 2007, s. 439). Navíc skrze promyšlené školní osnovy byly domorodé frankofonní elity

vedeny k víře v totální francouzskou dominanci jak v rámci vojenství, techniky, výzkumu, ekonomiky, tak samozřejmě i na poli kultury. Ve své analýze politické socializace v AOF Chafer vysvětluje, že vrstva vzdělaných elit si byla patřičně vědoma svého nového postavení. Domorodí lidé, pyšní na to, že jako jedni z mála absolvovali prestižní vzdělávací institut, s nadšením podstupovali další krok stát se spolupracovníky moderní francouzské koloniální vlády (Chafer, 2007, s. 440).

Senegalské domorodé elity, které měly mezi běžným obyvatelstvem různou míru autority, lze rozdělit do několika kategorií (Chafer, 2012, s. 8–10).

1. Do první patřili vůdcové tří muslimských rodů Tijaniyya, Quadiriyya a Mouride. Tyto sufijské klany měly často na starosti pěstování podzemnice olejné a disponovaly také náboženskou morální autoritou především ve středním Senegal. Koloniální administrativa se často snažila tyto klany naklonit na svoji stranu pomocí různých benefitů.
2. Do druhé skupiny patřili již zmiňovaní náčelníci a lokální administrativní pracovníci, například učitelé, kteří se zodpovídali francouzskému nadřízenému, avšak jejich pozice mezi běžným obyvatelstvem vzbuzovala určitou míru respektu.
3. Mezi další patřili obchodníci, kteří k úspěšné kariéře potřebovali dobrý vztah jak s koloniální administrativou, tak s domorodými zákazníky.
4. Jako poslední lze uvést volené politické zástupce a absolventy prestižních škol. Senegal skrze svoji dlouhodobou historii volených zástupců do Národního shromáždění v Paříži disponoval částí obyvatelstva, která věděla, jak důležitá může politická aktivita být. Během poválečných let pak docházelo k rozšiřování volebního práva, které roku 1956 dosáhlo svého vrcholu.

Jedinci v těchto různých elitách mohli postupem času patřit i do několika skupin současně. Je tedy patrné, že všechny elity nebo vedoucí složky společnosti fungovaly díky francouzské koloniální přítomnosti a více či méně přímo profitovaly ze spolupráce s francouzskou koloniální administrativou. Měly tudíž určitý zájem na jejím prospěchu.

Senegalská politická elita měla dlouholeté vztahy s tou nejvyšší francouzskou elitou v důsledku dlouholetých styků, ať už s nejvyššími koloniálními představiteli, nebo politiky přímo v Paříži. Sdílela s ní nejen společný jazyk, ale také politickou kulturu. Sdílení politických hodnot francouzského republikanismu, jako jsou ideály svobody,

rovnosti a bratrství, se kterými se mladí příslušníci elit setkávali již od školní docházky, bylo klíčové pro porozumění dalším výzvám, kterým Senegal čelil především po druhé světové válce (Chafer, 2007, s. 441–42). Zřejmým příkladem tohoto propojení je i přední politický reprezentant Senegalu a jeho pozdější dlouholetý prezident Léopold Sédar Senghor.

4.1.1 Leopold Sédar Senghor a dekolonizace

Právě Senghor již v útlém věku nastoupil do francouzského základního školství a později nastoupil do semináře s cílem stát se knězem. Již tehdy však musel reagovat na rasismus ze strany francouzských duchovních, a tak ze semináře vystoupil a začal studovat na střední škole v Dakaru. Zde absolvoval s vyznamenáním a právě díky svému literárnímu nadání byl poslán na univerzitu do Paříže. Jako opravdový *evolué* pokračoval na své cestě stát se „černým Francouzem“, avšak během studií v Paříži začal aktivně psát na téma svých afrických kořenů. Postupně začal vytvářet filosofii Négritude spolu s Aimé Césairem (McKenna, 2011, s. 258).

Négritude byla reakcí na evropskou kulturní asimilaci a kladla důraz na intuitivní stránku Afričanů. Podobně jako Nkrumah i on byl reprezentantem určité nadnárodní koncepce s cílem zvýšit africké sebevědomí. Ve svých uměleckých textech kritizoval a napadal negativní prvky evropských technologií a kapitalismu, oslavoval africké cítění, kulturu a pojem intuitivnosti. Po druhé světové válce a v rámci boje o větší občanská práva a autonomii se Négritude stalo základem národnostních hnutí a nástrojem k vyjádření umírněných antikoloniálních nálad. Senghorovo Négritude se odlišovalo od ostatních ideologických národnostních hnutí svojí mírností ke koloniálnímu vládnutí. V řadě ohledů by se dalo říci, že se o koloniálním vládnutí vyjadřoval dokonce Senghor pozitivně, jako o nástroji, který přinesl do Afriky modernizaci a nové možnosti rozvoje (Ekpo, 2010, s. 229). Přestože byl Senghor spoluzakladatelem myšlenkového proudu o navracení k africkým kořenům, byl řadou odpůrců kritizován za své aktivní a vřelé spojení se vším francouzským a za protirečení si s vlastním a původním Négritude (Kesteloot, Kennedy, 1990, s. 53–56). V meziválečném období se stal rovnoprávným francouzským občanem a jako profesor získal možnost vyučovat na gymnaziální i univerzitní úrovni. Během druhé světové války byl naverbován do francouzské armády a po kapitulaci Francie v roce 1940 byl uvězněn na dva roky v nacistických koncentračních táborech, kde literárně tvořil. Krátce po svém propuštění se však přidal k francouzskému odboji (McKenna, 2011, s. 583-584).

Během svých poválečných cest se seznámil s politikem Lamine Gueyem, který ho přiměl ke kandidatuře do francouzského Národního shromáždění v rámci africké pobočky francouzských socialistů (SFIO). Společně reprezentovali Senegal v pařížském parlamentu, avšak zanedlouho poté přišly první rozpory. Během několikaměsíčních protestů senegalských pracovníků železnic během roku 1948 za zrovnoprávnění podmínek práce se Senghor postavil na stranu protestujících, zatímco Gueye zaujal zcela opačný postoj a žádal, aby se dělníci stáhli z důvodu nebezpečí, ochromení a oslabení kolonie. Gueye podle Senghora držel až příliš stranickou notu metropolitní SFIO. Stávka byla úspěšná a Senghor získal na popularitě. Jeho budoucím cílem bylo modifikování vztahu mezi Senegalem a Francií. Byl frustrován z přílišné závislosti africké části SFIO na metropolitní Francii, takže se jeho cesty s Gueyem rozešly jak na politické, tak osobní úrovni. Rozhodl se tedy vytvořit *Bloc Démocratique Sénégalaise* neboli BDS spolu se svým spolupracovníkem Mamadou Diou (Clark, Phillips, 1994, s. 241-243). Dále vytvořil spojení s muslimskými řádami jako Muridiyya a Titajaniyya a zajistil si tak podporu vnitrozemského a venkovského Senegalu pro svoji ideu moderního afrického státu. Postavil tím základy budoucí politické stability, kterou se Senegal vyznačoval i během let po získání nezávislosti (Hargreaves, 1996, s. 152).

Senghor byl v rámci celé AOF nejvytrvalejším zastáncem propojení Afriky a Francie, kde Afrika měla mít roli samostatnějšího a rovnocennějšího partnera. Nicméně měla zůstat součástí většího Francouzského celku na bázi federace. Mamadou Dia, jako druhý nejdůležitější senegalský představitel se také prezentoval jako hlasitý zastánce federalismu ke kterému neviděl žádnou alternativu. Během počátků evropské integrace v padesátých letech dokonce přicházel Senghor s ideou *Euroafriky*. V rámci této myšlenky měla Afrika mít právo na participaci v evropských orgánech jakožto integrální součást Republiky v rámci Francouzské Unie. Právě účinné vstoupení Francie do užších evropských struktur bez participace jejích kolonií mělo předznamenat začátek rozdělení Francie a jejích kolonií (Cooper, 2014, s. 202-207).

V období volebních soubojů a kampaní během čtyřicátých a padesátých let získal BDS dominantní postavení nad SFIO. Náplní a cílem politických kampaní však nebylo ani z jedné strany získání nezávislosti, ale rovné postavení v rámci francouzského společenství a prohloubení autonomie. Naplnění těchto nadějí souviselo se změnami francouzské koloniální politiky a se snahou o modernizaci ekonomiky a infrastruktury prostřednictvím fondů, jako byl například investiční fond pro zajištění ekonomického

a sociálního rozvoje afrického kontinentu FIDES⁷. V rámci tohoto fondu byly během padesátých let 20. století investovány významné finanční obnosy do infrastruktury a ekonomických projektů v rámci celé Francouzské západní Afriky (Hargreaves, 1996, s. 102).

Senghor a další političtí představitelé sdíleli pragmatický názor, že je nejdříve nutná sociální a ekonomická modernizace, aby bylo možno vůbec pomýšlet na jakoukoliv větší autonomii (Chafer, 2012, s. 14). Vyjadřovali tak určitou formu závislosti na Francii i po ekonomické stránce. Jak je vidět na příkladu Senghora i řady dalších předních senegalských politiků, politická výchova a socializace se vytvářela v rámci francouzských škol a mnoha let fungování vedle koloniálních úředníků a různorodých francouzských politiků kolem Národního shromáždění v Paříži (Smith, 1978, s. 5). Většina západoafrických politických vůdců byla přímými zaměstnanci koloniální vlády a tito loajální jedinci se snažili o reformy v rámci politické participace v Paříži (Agbor, 2013, s. 17). Přístup Senghora je patrný i v jeho projevech půl roku před nově ustanovenou malijskou federací za přítomnosti generála de Gaulla. Tato část projevu ilustruje myšlení Senghora a vztah mezi ním a de Gaullem: *„Naším cílem je dosáhnout naší národní nezávislosti nikoliv proti Francii, ale společně s ní, skrze Francouzsko-Africké uskupení, díky přátelským a ústavním prostředkům...“* (Chafer, 2012, s. 18).

Cíle a společenské změny, které si politická elita, jako byli Blaise Diagne, Lamine Guèye a Senghor či Dia, vytyčila, nebyly vždy příliš odlišné od těch, se kterými přicházely radikálnější a nacionalističtější skupiny. Jejich cílem však až do období let 1958–1960 nebyla suverénní nezávislost na Francii. Během let se Senghor a Dia veřejně vyjadřovali na téma touhy o propojenosti s Francií a nacionalistická hnutí, která by vytvářela kampaně za úplnou nezávislost, byla v menšině. Tato radikálnější forma nacionalismu měla jen velmi omezenou podporu mimo specifické dakarské elity a byla vedena studentským a mládežnickým hnutím s pozdějším připojením vůdců některých levicových odborů. Tyto skupiny byly jedinými zastánci kampaně za nezávislost před rokem 1959. Pro většinu politických vůdců v Senegalu byly změny potřebné pouze v rámci Francouzské republiky a jejich společenství a dokázali prosadit tento myšlenkový proud jako hlavní linii jak politického, tak celospolečenského vývoje (Chafer, 2002, s.

⁷ Fonds d'Investissement pour le Développement Economique et Social.

215-217). Hlavní političtí vůdci dominantně neorganizovali generální stávky s cílem získat nezávislost a nevolali po občanské neposlušnosti či jiné formě antikoloniální kampaně. V letech nejintenzivnějšího dekolonizačního procesu se tak čím dál víc Senegalců ukázalo být jednotlivci, kteří pracují spíše v rámci zažitého koloniálního systému a nemají ambice se mu přímo postavit. Tento přístup velmi kontrastoval s přístupem politických hnutí v Ghaně v období po druhé světové válce. Až události během roku 1959, jako bylo nenaplnění cílů La Communauté, příklad Guineje a celkový africký proud dekolonizace, přiměly tyto africké elity k přehodnocení postoje a aktivnější snaze o plnou nezávislost (Nálevka, 2004, s. 144–145).

Nacionalistický boj tak byl spíše zaměřen na rovnostářství, předání moci místním elitám a afrikanizaci místní správy než na územní požadavky a úplnou autonomii. Ambice těchto politických vůdců tkvěly ve volnějším uskupení, kde by Francouzská západní Afrika hrála větší roli přímého partnera metropolitní Francie, ale stále s ní sdílela progresivní hodnoty a pomoc (Chafer, 2012, s. 21-22).

4.2 Ghana

Také v případě Ghany lze vidět přímou linku mezi vzděláním a tvorbou elit, které se různými dalšími vlivy, a dost možná neúmyslně, proměnily v dominantní politickou entitu prosazující nezávislost. I když britská administrativa tvořila jen zlomek administrativy francouzské a fungovala na principu nepřímé vlády, nelze říct, že by vytváření škol různých stupňů nevěnovala pozornost.

Historickým základem pozdějších oficiálních vzdělávacích politik britské správy byly misionářské snahy o tvorbu prvních škol již během 19. století. Tyto vzdělávací ústavy byly zodpovědné za vytváření prvních afrických politických lídrů na Zlatonosném pobřeží. Většina těchto škol se nacházela v jižních pobřežních teritoriích. Na severu v Ašantsku a severních teritoriích, tedy v místech méně rozvinutých a se silným muslimským vlivem, bylo misijních škol výrazně méně. V těchto provinciích došlo ke změnám až po druhé světové válce. V oblasti se tak nacházela především muslimská náboženská studijní centra. Od počátku 20. století vyvíjela britská správa úsilí o větší kontrolu a dohled nad koloniálním školstvím různé kvality. V misijních i koloniálních školách se vyučovala angličtina a střední školy během let fungovaly na principu britských

internátních škol. Otázka vzdělávání byla posunuta o úroveň výš s nástupem Guggisbergovy administrativy (Davis, 1946, s. 363).

Sir Gordon Guggisberg, který se stal guvernérem Zlatonosného pobřeží v roce 1919, pokládal otázku vzdělávání za velmi důležitou. Vytvořil komisi, která se problémům věnovala, a dbal na vývoj a kvalitu vyššího školství. Výsledkem snah byl vznik Achimota College and School v Akře v roce 1927. Tato škola z kombinovala tři obory pod jednou střechou, a to vyšší středoškolské vzdělávání, seminář pro budoucí africké učitele a technické vzdělání pro muže. Nejlepší studenti byli oceněni stipendiem na univerzitách v Británii a USA (Davis, 1946, s. 364).

Achimota získávala během let nadprůměrné finanční příspěvky a symbolizovala vliv britské správy na nové generace afrických studentů. Mezi známé absolventy Achimota College patřil Kwame Nkrumah a nesčetné množství dalších čelních představitelů ghanské politiky. Systém vzdělávání se v rámci Zlatonosného pobřeží progresivně zlepšoval i během čtyřicátých let. Po skončení druhé světové války tak došlo k vytvoření první univerzity v západní Africe, jíž byla University College of Gold Coast (Davis, 1946, s. 364).

Podobně jako přední političtí představitelé Francouzské západní Afriky, také elity z britské západní Afriky měly zkušenosti se studiem a životem na univerzitách v koloniální metropoli již od 19. století a zdejší intelektuální spolky ovlivnily jejich myšlenky a postoje (Cooper, 2018, s. 12). Remi P. Clignet tvrdí, že vyšší formy vzdělávání jako vyšší střední a vysoké školy v Ghaně byly v některých případech pravděpodobně ještě více asimilační než jejich protějšky v Senegal. Na nižší úrovni se však britská administrativa oproti francouzské snažila o adaptaci školních osnov na domorodý systém života. Ghana tak měla k dispozici na africké poměry velkou střední vrstvu, obohacenou o evropské vzdělání, v níž se vytvářel a udržoval pocit vlastní africké sounáležitosti (Clignet, 1964, s. 195).

Ačkoli formální vzdělávací systém založený britskou koloniální vládou poskytoval pevný základ ghanského vzdělání, byl spíše zaměřený na produkci malé vzdělané elity schopné provozovat koloniální ekonomiku, zatímco zbytek populace měl jen omezený přístup ke vzdělání. I přesto docházelo k vytváření vrstvy vzdělaných obchodníků a příslušníků dalších profesí, kteří začali tvořit jistou obdobu střední třídy, jež začala čím dál hlasitěji šířit politické požadavky.

Domorodé elity lze rozdělit podle Kilsona do tří skupin:

1. Tu největší tvořili Afričané se základnější formou vzdělání, ale patřili do ní i například nižší úředníci nebo vesničtí učitelé.
2. Druhou skupinou byla městská inteligence, mezi kterou patřili lékaři, právníci, novináři či architekti.
3. Třetí skupinu tvořili tradiční náčelníci a na rozdíl od předchozích dvou skupin až do konce druhé světové války disponovali jako jediní neměnnou a opravdovou administrativní mocí v rámci britské vlády.

Tyto skupiny, které byly složeny z různých kmenů a sociálních skupin v určitých chvílích reprezentovaly různé protichůdné zájmy a často jedině, co je v pozdější fáze dekolonizace spojovalo, byl odpor ke koloniální nadvládě a snaha o větší autonomii či později nezávislost (Kilson, 1970, s. 373–375).

Koloniální školství na Zlatonosném pobřeží vytvářelo intelektuální vrstvu Afričanů, kteří během univerzitních studií trávili čas spolu s dalšími studenty z celého britského impéria. V londýnských klubovnách a barech se setkávali aktivisté jak z Indie, Karibiku, tak také z celé Afriky. Zjišťovali, jak velkému vykořisťování a rasismu v rámci impéria čelí, a jako odpověď se snažili „establishment“ reformovat či přímo svrhnout. Inteligence, většinou působící v soukromé sféře, jako byli například právníci, reagovala a diskutovala o nespokojenosti všech vrstev obyvatelstva na setkáních v Akře spolu s ostatními stejně smýšlejícími kolegy z celé britské západní Afriky (Cooper, 2018, s. 12).

Od začátku 20. století se tato vrstva vzdělaných mužů z měst podílela na odporu proti koloniální vládě a kritizovala různé aspekty koloniální administrativy. Politicky ambicióznější jedinci z těchto skupin vytvořili první oficiální platformu pro své požadavky, a to Národní kongres britské západní Afriky. Jejich požadavkem byla větší míra afrického zapojení v zákonodárné radě a koloniální administrativě, nikoliv však politická samostatnost. Národní kongres neměl podporu venkova, soustředil se jen kolem malého počtu městských elitářů, a proto trpěl slabou podporovatelskou základnou (Howard, 1999, s. 15–17).

Navzdory nárůstu politických hnutí a zvětšující se domorodé elitě se koloniální administrativa přizpůsobovala novým standardům jen velmi pomalu. I když Velká Británie podporovala vzdělání Afričanů a vytvořila několik tisíc absolventů různých stupňů školního systému, tito jedinci byli z participace a vlivu na koloniální správu

vyloučeni. Britové v rámci systému *nepřímé* vlády chtěli i nadále vládnout na Zlatonosném pobřeží skrze starší a tradiční systém náčelníků, ale tento systém vládnutí účinně blokoval naplnění ambicí nové vzdělané elity, která brzy začala v domorodé společnosti disponovat politickým a sociálním vlivem. Nespokojenost se zažitým systémem se však během 30. let neomezovala jenom na vzdělané elity působící v městských částech. Sociální podmínky se měnily i ve vzdálenějších vesnických komunitách, a tak rozdílné skupiny obyvatelstva brzy požadovaly různé změny a vyvíjely tlak na koloniální vládu a získávaly praxi v organizování antikoloniálních protestů (Gocking, 2005, s. 63–65).

Právě v letech 1937–1938 získávali domorodí příslušníci elit zkušenosti s hromadným antikoloniálním odporem při efektivním bojkotu prodeje kakaá do evropských společností. Nespokojenost vycházela ze špatných výkupných cen kakaá, a i když odpor zprvu organizovali větší a bohatší producenti, postupně se do bojkotu zapojili i producenti s menšími plantážemi. Pro účinný bojkot byla nutná obětavost, vytrvalost, ale zároveň i schopnost organizace a vzájemné pomoci. Tento bojkot byl úspěšný a zdařile přiměl koloniální vládu ke změnám. Evropské společnosti, které měly monopol na výkup kakaá, byly upozaděny a nově byla zřízena síť afrických nákupčích a národní obchodní komise, která měla dozor nad vývozem a možnost regulace cen v obchodu s kakaem (Cooper, 2002, s. 21–22). Efektivní propojení různých vrstev obyvatelstva, jako byli chudší farmáři, větší plantážníci, náčelníci, ale i nově evropsky vzdělaná elita, bylo pro britskou koloniální vládu velkým překvapením, které ji do určité míry varovalo před událostmi po druhé světové válce. Tyto skupiny protestujících však nebyly reprezentovány nějakými jednotnými politickými tělesy, jednalo se o náčelnická sdružení a různé odbory (Crook, 1986, s. 95).

To vše se změnilo po druhé světové válce se vznikem první nacionalistické strany UGCC⁸. Cílem této politické strany, která vznikla ve městech na pobřeží, byla nezávislost dosažená v co nejkratším možném čase. K tomu potřebovala strana podporu jak městské, tak venkovské části Zlatonosného pobřeží. Nespokojenost městské části obyvatelstva s vysokými cenami dováženého zboží a farmářské protesty proti drastickému kácení nemocných kakaovníkových stromů získaly pro rozkvět UGCC potřebnou voličskou základnu. Jedním z hlavních představitelů tohoto hnutí byl Joseph Boakye Danquah,

⁸ United Gold Coast Convention, v překladu Sjedenocný konvent Zlatonosného pobřeží.

právník a významný představitel ghanské politiky. Danquah kombinoval kvality nové skupiny městských intelektuálů a tradičních představitelů venkova, neboť pocházel z náčelnické rodiny ze severu země. Po ukončení studií v Londýně se kromě právníkové praxe začal věnovat politice a brzy se identifikoval s problémy různých skupin pěstitelů kaka. I v době velkých nepokojů a protestů ve druhé polovině 40. let se hnutí vyznačovalo snahou o dialog a absence radikálních řešení vedla v následujících měsících k jeho velkému oslabení. I přes občasné dílčí úspěchy na venkově bylo United Gold Coast Convention konzervativním nacionalistickým hnutím s elitářským vedením a stalo se tak stranou pro vrcholové náčelníky, právníky a další západně vzdělané intelektuály, dobře situované ve větších městech. Během protestů v roce 1948 pak došlo k rozdělení UGCC a odchodu radikálnějšího a levicověji smýšlejícího Kwame Nkrumaha, který záhy vytvořil novou stranu Convention People's Party (CPP, Lidovou stranu konventu), zaměřenou na různé vrstvy domorodého obyvatelstva (Howard, 1999, s. 12–13).

4.2.1 Kwame Nkrumah a dekolonizace

Kwame Nkrumah byl nejvýznamnějším a nejdynamičtějším představitelem nacionalistické politiky a hnutí za nezávislost na Zlatonosném pobřeží. Jeho osobnost byla pro průběh dekolonizace Ghany zásadní, zejména z hlediska rychlosti a rozmezí celého procesu. Nkrumah od mládí navštěvoval základní katolickou školu, kde exceloval jako student a vyznačoval se výborným chováním. Za své studijní výsledky obdržel stipendium na již zmíněné prestižní Achimota College v Akře. Jeho studia pokračovala v USA na univerzitě v Pensylvánii a později v rámci doktorských studií na univerzitě v Londýně. Až vycestování za hranice kolonie ho dovedlo k uvědomění si nespravedlnosti kolonialismu a během studií v Londýně se začal angažovat v organizaci Panafrického kongresu. Nkrumahovy názory a postoje byly ovlivněny nejen panafricanismem, ale i marxismem-leninismem. Byl jedním z nejotevřenějších a nejhlasitějších zastánců dekolonizace, osvobození a spojení Afriky (Howard, 1999, s. 13–16).

Panafrické hnutí detailněji zformovalo Nkrumahovo politické myšlení ještě před návratem do vlasti. V rámci organizace Panafrického kongresu v roce 1945 se seznámil s mnoha antikoloniálními mysliteli z oblasti Karibiku i Afriky. Osobnosti jako W.E.B. Dubois diskutovali o možnostech uspořádání rozdrobené Afriky, která se měla spojit a představovat v poválečném uspořádání jednu hrdou černošskou entitu (Birmingham, 1995, s. 18).

Rezoluce kongresu volala po totální a naprosté demontáži koloniálního vládnutí na celém africkém kontinentě. Zároveň hlásala znárodnění všech základních sfér průmyslu a veřejnou správu veškerých občanských záležitostí. Přesto nelze říct, že by se účastníci kongresu přímo a cíleně připojili k budoucímu socialistickému směřování Afriky. Naopak, Nkrumahovův blízký vztah s představiteli Komunistické strany Velké Británie způsobil určité, avšak brzy překonané rozkoly mezi představiteli hnutí. Participace dodala Nkrumahovi potřebné zkušenosti, sebevědomí a kontakty na budoucí významné představitelé afrických zemí jako byli Jomo Kenyatta z Keni nebo Wallace Johnson ze Sierra Leone (Biney, 2011, s. 31–33).

Po angažování v panafricanistických hnutích v Londýně přijal roku 1947 nabídku stát se součástí nově ustanovené UGCC. Od počátku vzájemné spolupráce však bylo jasné, že Nkrumah preferuje soustředění politické kampaně na obyvatelstvo ze středních či nižších vrstev, a jeho tíhnutí k levicovým ideologiím znervózňovalo čelní představitele UGCC, stejně tak jako jeho marxistická rétorika a časté používání slova „soudruh“ (Gocking, 2005, s. 86).

Ovlivněn marxismem, fanonismem a socialismem se Nkrumah stal autorem populistického nacionalismu, který jeho nově vzniklá strana CPP úspěšně aplikovala. Reprezentoval významně radikálnější stanovisko, než tomu bylo u jeho bývalé strany UGCC. Zatímco heslem UGCC byla „samospráva v co nejkratším možném čase“, Nkrumahovým stanoviskem byla „samospráva hned!“ (Howard 1999, s. 14). Nkrumah však byl veřejně již od roku 1945 věrný myšlence naprosté a kompletní nezávislosti. Slovo „samospráva“ bylo v kampani využito z taktických důvodů, protože koncept slova samospráva byl bližší zkušenosti většiny Nkrumahova elektorátu, zároveň reprezentoval pro Británii alespoň o něco větší zdánlivý prostor pro širší formu dialogu (Hargreaves, 1996, s. 118). Velká část obyvatelstva a především jeho střední a chudší vrstvy vyjadřovaly ideálům Nkrumaha a CPP velkou míru podpory. Kwame Nkrumah prezentoval voličům své ideály panafricanismu, podle nichž budoucnost Afriky spočívala ve spojeném jednotném celku. Jen tak by bylo možno se bránit západnímu imperialismu a forma federace měla zabránit vnějšímu vměšování do afrických záležitostí. Velká Británie byla pouze v roli imperiální mocnosti a společné prvky budoucnosti nehrály v Nkrumahově domácí politické kampani prakticky žádnou roli (Biney, 2011, s. 37–41). Slavný citát Nkrumaha z počátku roku 1950 shrnuje a vystihuje jak jeho myšlení, tak i nálady mezi různými vrstvami obyvatelstva: „*Hledejte nejprve politická království,*

všechno ostatní vám bude dáno.“ (Cooper, 2002, s. 67). Je tedy velmi dobře viditelné, že nezávislost byla tím nejdůležitějším a základním bodem, který měl vést k rozvoji a ke změně. CCP si získala jako radikálnější nacionalistická strana nejen obyvatelstvo z těchto nových středních tříd, ale i hlasy podpory od náčelníků, bohatých i chudých zemědělských producentů a mládežnických organizací z venkova právě proto, že dokázala v politické kampani nahlas artikulovat v období let 1949 až 1951 zájmy i více tradičních skupin obyvatelstva a jejich problémy. Nkrumahovi se úspěšně povedlo z možnosti nezávislosti udělat pojivo a cíl pro širokou veřejnost, která v ní viděla hlavní nástroj zlepšení veškerých hospodářských i sociálních problémů (Crook, 1986, s. 98–99).

5 Průběh dekolonizace a předání moci.

5.1 Senegalská cesta k nezávislosti

Proces dekolonizace nebo správněji proces, který obsahoval prvotní pohnutky směrem k dekolonizaci, začal v Senegalů až koncem druhé světové války. Po náročném období největšího světového konfliktu a vichystické rasistické vlády, kdy se situace postupně zhoršovala, prezident de Gaulle a jeho prozatímní vláda rozhodli, že starý koloniální režim nemůže pokračovat tam, kde se nacházel před začátkem války. Francouzského válečného úsilí a osvobození Francie samotné se zúčastnil velký počet afrických vojáků ze všech částí impéria, stejně tak jako pořád významní *tirailleurs sénégalais*, a Afrika cítila, že nastal čas pro vydobytí potřebných změn. Proces prvních vyjednávání započal v roce 1944 na konferenci v Brazzaville (Chafer, 2002, s. 45, 56)

Tato konference byla prvním milníkem v poválečných vztazích Francie a jejích afrických kolonií. Někdy bývá označována jako počátek dekolonizace francouzské Afriky, což je podle Chafera vzhledem k charakteru vztahu Francie a jejích kolonií nesprávné označení. Další autoři poukazují na důležitost mýtu, který i v následujících letech obklopoval tuto konferenci, a uznání, které se dostalo de Gaullovi v rámci jeho projevu a kultu osobnosti (Chafer, 2012, s. 18). Výsledky dojednané v rámci konference nebyly radikální. Nicméně Brazzaville započalo období oficiálních koloniálních reforem po druhé světové válce. Francouzské koloniální panství se nově oficiálně proměnilo ve „svobodně“ ustanovenou Francouzskou unii. Skládala se z nedělitelné Francouzské republiky, „přidružených států“, jako byla například Indočína, a zámořských teritorií, pod které spadala celá francouzská subsaharská Afrika. Africký konstituční status byl však pořád ve stadiu vývoje a získávání dalších svobod mělo být uskutečněno jen v kontextu podřízení se Francouzské republice (Hargreaves, 1996, s. 86). Dva roky po Brazzaville v roce 1946 tak došlo nejen ke změně francouzské ústavy a vzniku Francouzské unie, ale také k přijetí tzv. Lamine Gueyeho zákona, který označil všechny obyvatele Unie (zámořských území) za občany republiky se stejnými právy. Občané Unie však měli pořád jiná práva než občané pevninské Francie. Následující zákon Houphite Boignyho pozastavil platnost nucených prací v rámci neoblíbeného *indigénat* o tři roky dříve, než jak bylo domluveno přímo na konferenci v Brazzaville (Cooper, 2002, s. 42–43).

Jedním z nejdůležitějších výsledků konference bylo ustanovení místně volených rad v každé z kolonií a větší participaci tzv. *evolués*⁹ na chodu kolonie. Během let byly tyto instituce hlavním dějištěm pro nově vznikající senegalské elity a jejich politické snahy. V roce 1945 došlo k prvním poválečným volbám do Národního shromáždění v Paříži. Bylo zvoleno deset afrických poslanců z AOF a Senegal v metropoli reprezentovali Lamine Gueye a budoucí prezident Leopold Sédar Senghor za Francouzskou socialistickou stranu. Ústavní změny ve 40. letech tak nabídly novým africkým politikům řadu možností, jak taktizovat a spolupracovat v rámci politického boje v Paříži (Nelson, 1974, s. 31).

V letech 1946–47 docházelo k několika protestům a stávkám především evropsky vzdělaných pracovníků jak ze státního, tak soukromého sektoru. Tyto stávky byly významné místem svého vzniku, a to územím Čtyř komun, které mělo tu nejdelší historii francouzského vlivu. Obyvatelé i odbory napojené na organizace přímo ve Francii však nepožadovali nezávislost a nehlásili silná antikoloniální hesla. V duchu francouzských asimilačních politik protestující žádali sjednocení platů a práv pracovníků tak, aby korespondovaly se standardy v metropolitní Francii. Žádali, aby vlakový průvodčí na trase Dakar–Niger získal stejné finanční ohodnocení jako jeho francouzský kolega na trase Marseille–Paris (Cooper, 2002, s. 43, 78).

Francie si v tomto období po Brazzavilské konferenci nemohla dovolit potlačování těchto protestních akcí silou, protože svoji vládu prezentovala jako humanitární a progresivní. Skrze vyjednávání ustoupila a zaručila zlepšení pracovních podmínek. Z této zkušenosti se v budoucnu poučila jak koloniální administrativa, tak domorodé elity. Je patrné, že koloniální vláda si uvědomovala, že v budoucnu již nebude možné řešit veškeré situace autoritativně, pomocí síly tak jako v minulosti. Stěžejní bylo vyjednávání a podpora těch domorodých elit, které co nejvíce spolupracovaly a vyvarovaly se budoucích radikálních řešení. Naopak domorodé politické elity zjistily, jak lze francouzský systém vládnutí a teorii asimilace využít ke kýženým změnám v rámci kolonie a zrovnoprávnění mezi Senegalci a Francouzi (Chafer, 2017, s. 13–14).

Pozornost místních elit se v průběhu první poloviny 50. let zaměřovala především na strategie rozvoje kolonie a na rozšiřování a zrovnoprávnění sociálních i politických práv, ale také na souboje mezi politickými subjekty uvnitř kolonie. Senegalská politická

⁹ Afričané se západním, evropským vzděláním.

situace se během roku 1954 zintenzivnila, neboť původním i nově vznikajícím politickým elitám docházela trpělivost s nenaplňováním celé řady vyřčených potenciálních cílů. Zrovnoprávnění mezd domorodých zaměstnanců koloniální správy s kolegy ve Francii bylo úspěchem, nicméně životní úroveň běžných zemědělských pracovníků byla na stejné úrovni jako kdykoliv předtím (Cooper, 2002, s. 76).

Během 50. let docházel Francii a jejímu projektu modernizování Afriky formou pevného pouta dech. Nákladnost kolonií v západní Africe se stala tématem ve Francii nejen na úrovni politických špiček, ale také voličů a soukromého sektoru. Investice do Afriky, k nimž pobízela francouzská vláda, nestačily rychlosti státních investic, a tak se rozvoj afrického impéria vyplácel ještě méně. Oslabování francouzského imperialismu v Senegalu a v celé Francouzské západní Africe se dá rozhodně přičíst i situaci v ostatních částech impéria. V roce 1954 utrpěla Francie porážku u Dien Bien Phu a definitivně ztratila Indočínu, zároveň byla angažována v čím dál krvavější a nákladnější válce v Alžírsku. Nelze opomenout ani nátlak mezinárodních společenství a USA. V období po antikoloniální konferenci v Bandungu v roce 1955 tak byla francouzská vláda adresátem narůstajícího množství požadavků a rozhodla se omezit potenciální eskalování situace v „černé“ Africe (Cooper, 2002, s. 77–78).

Francie stála na rozcestí, zda skutečně koloniální obyvatelstvo asimilovat a garantovat sociální rovnost či nikoliv. Vzhledem k tomu, že by tento druh politiky byl extrémně finančně náročný, přišla Paříž s novou vlnou politik ve snaze snížit už tak vysoké výdaje na zámořská teritoria. Důsledkem bylo přijetí *Loi Cadre* neboli Rámcového zákona v roce 1956. Autorem tohoto zákona byl Ministr zámořských teritorií Defferre spolu s Huphoetem Bognym¹⁰ jakožto ministerským poradcem. Zákon znamenal de facto konec federace AOF a následné nastolení samostatných kolonií. Občané získali jednotné volební právo a zákon umožnil ustavit ve formě vládní rady první senegalskou vládu, která vedla k uskutečnění vnitřní autonomie, neměla však účinnou pravomoc vůči guvernérovi, který jí předsedal. Zemím byla přidělena rozpočtová zodpovědnost, aby se ulevilo metropolitní Francii. Někteří autoři tento zákon považován za efektivní přípravu na konec koloniálního impéria (McNamara, 1989, s. 71). Jiní pouze za reorganizační reformu, která měla skrze určité ústupky a rozdělení impéria naopak připoutat kolonie v budoucích letech k Francii (Chafer, 2012, s. 16). Senghor vystupoval proti tomuto

¹⁰ Bogy neměl zájem o participaci v pevně dané federaci, jelikož jeho Pobřeží Slonoviny bylo nejbohatší kolonií v rámci AOF, a cítilo se omezováno přispíváním na řadu chudších sousedů (Chafer, 2017, s. 17).

zákonu, neboť jej považoval za skandální krok k demontáži kýženého federalismu. Přišel s konceptem „*balkanizace*“, v němž připomínal stav Rakouska-Uherska během první světové války a vyjadřoval nespokojenost z dělení federace na menší a slabší celky (Chafer, 2002, s. 172). Senghorovy plány na silnou federaci afrických států v rámci většího Francouzské celku se tak rozplynuly, neboť Francie tímto krokem de facto vytvořila síť jednotlivých afrických států na ní závislých. V následujících letech se tak Senghor soustředil na vytváření federativních spojení nejen z Francií, ale také nezávisle na ní s ostatními africkými frankofonními zeměmi (Cooper, 2002, s. 79–80).

Francouzská krize v Alžírsku a návrat de Gaulla do role prezidenta vedla k vytvoření nové ústavy nadcházející Páté republiky. Když v roce 1958 programově objížděl africká hlavní města, upozorňoval Afričany na pozitivní vývoj jejich práv a připomínal jim, že nyní oproti letem předešlým disponují volebním právem, a mluvil k nim více než kdy jindy jako k občanům, občanům Francie. I když však měli obyvatelé AOF možnost volit, důsledky jejich volby oproti metropolitním francouzským voličům byly zcela jiné. De Gaullovo referendum o ústavě Páté republiky de facto požadovalo po koloniích volbu mezi okamžitou nezávislostí se všemi možnými důsledky, anebo připojení se k nově vytvořenému Francouzskému společenství neboli *la Communauté*, které by mohlo v budoucnu vést k nezávislosti (Cooper, 1996, s. 311–314).

Všechny země AOF kromě Guineje zvolily politickou autonomii v rámci tohoto společenství. Francie v tomto společenství i nadále řídila důležité oblasti obrany, zahraniční politiky, finanční a hospodářské politiky a také vzdělávání. Generál de Gaulle byl i nadále hlavní postavou společenství. Podmínky Senegalu a Senghora byly v minimálních mezích vyslyšeny. Jednalo se o možnost budoucí nezávislosti a poměrně neurčitou možnost vytvářet v budoucnu spojená teritoriální uskupení s dalšími zeměmi AOF (Cooper, 2014, s. 319).

Tato změna byla ve Francii považována za základ pokračování úzkého vztahu Francie s jejími koloniemi, avšak brzy senegalští političtí vůdci, jako např. ministerský předseda Mamadou Dia, začali považovat společenství za příliš omezující.¹¹ Senghor se snažil o naplnění vlastních federativních ambicí, a tak se během roku 1958 spolu s ostatními vůdci připravoval na vznik Federace Mali, která byla vyhlášena v lednu roku 1959. I když

¹¹ Již během referenda v rámci La Communauté Dia vnitřně tíhl k táboru pro rychlejší nezávislost na Francii, avšak z důvodu naprosté dominance Senghora a nevěli k vnitropolitické rozepři se uchýlil k volbě pro La Communauté (Cooper, 2014, s. 320–321).

se federace měla skládat ze Senegalu, tehdejšího Súdanu, Dahome a Horní Volty, na nátlak Francie a Pobřeží slonoviny ji po jejím vyhlášení tvořily jen Senegal a Súdán¹². Od začátku tato federace trpěla řadou problémů. Francie neuznávala její existenci po několik měsíců. Po dlouhých vyjednáních však de Gaulle v prosinci 1959 prohlásil, že nezávislost Federace Mali bude uskutečněna s podporou a pomocí Francie. Již během srpna se však federace rozpadla, necelé dva měsíce od vyhlášení nezávislosti. Mezi Senghorem a Modibem Keitou z Mali došlo k rozporům, které reflektovaly hlubší rozdíly v hospodářských, politických i mezinárodních otázkách. Po hrozbě státního převratu ze strany Keity vyhlásil Senegal samostatnost a vystoupil z Malijské federace. Došlo ke změně ústavy a Senghor byl v září roku 1960 zvolen prezidentem, zatímco Mamadou Dia předsedou vlády. V letech 1959 a 1960 proběhlo vyjednávání mezi Senegalem a Francií, které se dalo charakterizovat jako *evoluční*, protože obě strany počítaly s úzkou spoluprací i v nadcházejících letech a nebyl požadován úplný odchod Francie (Chafer, 2012, s. 19–21).

Tento pozvolný přístup k dekolonizaci ukazuje, že ani jedna strana nechtěla, aby nezávislost znamenala odchod Francie v plné míře. Naopak prioritou v postkoloniální éře bylo udržení co nejvíce prvků vzájemného propojení.

5.2 Ghanská cesta k nezávislosti

Ghana je jedním z konsenzuálních příkladů dekolonizace britské kolonie po druhé světové válce, avšak nelze jej hodnotit jako zcela poklidný. Směs nacionalismu, tradiční samosprávy a vzdělané elity mužů, kteří se vraceli ze služby ve druhé světové válce, silného vedení a oslabení evropského vlivu na kolonie kvůli devastaci druhou světovou válkou způsobily, že Ghana byla předvojem v dekolonizaci subsaharské Afriky.

Celá britská západní Afrika reflektovala v rámci dekolonizace zkušenosti a potřeby Velké Británie po druhé světové válce. Vývoz surovin a zisky z nich měly jako v případě hlavní komodity, kterou bylo kakao, pomoci řešit Británii vlastní hospodářskou situaci, ale také pomoci s udržením silnější pozice v rámci mezinárodního systému, obzvláště po ztrátě několika významných asijských kolonií. Domorodé protesty a požadavky na koloniální

¹² Dnešní Mali.

vládu přiměly britské představitele k postupným změnám v rámci *indirect rule*¹³ (Cooper, 2002, s.

Britská vláda proto v poválečném období chystala přesun od nepřímé vlády k vládě místní, do které by byly ve větší míře zapojené regionální rady i vzdělané prvky obyvatelstva. Britská labouristická vláda a její Colonial Office měla v plánu modernizaci a zahájení investic do vzdělání nebo zemědělského sektoru. Zároveň však v případě Zlatonosného pobřeží nepočítali s možností, že by určité formy nezávislosti mohlo být dosaženo dříve než za generaci. Nemalou roli v tomto poválečném vývoji hrála i reálná situace jak v asijských koloniích, tak globální pozice Británie, která se výrazně měnila. Jen vzdáleně připomínala dominantní období z přelomu století a vyvrcholila Suezskou krizí, která znamenala velkou politickou ránu Velké Británii a její prestiži. Důsledkem bylo urychlení a zpečetění dekolonizačního procesu (Cooper, 2002, s. 65). Plánová dekolonizace se tak ze strany Británie nekonala. Její poválečné grandiózní plány se setkaly s realitou domorodého odporu, který citelně podcenila (Flint, 1983, s. 411).

Vyhlášení nové ústavy nezastavilo vlnu nespokojenosti a požadavky velké části obyvatelstva. Během roku 1947 došlo k mohutným protestním akcím v Akře za účasti válečných veteránů, městských intelektuálů a některých náčelníků. Typickým prvkem bylo opět přelévání nespokojenosti z jednoho sektoru do druhého, kdy koloniální správa musela postupně čelit stávkám ze strany jak městského, tak vesnického obyvatelstva (Gutteridge, 1958, s. 579).

Důvodů protestů bylo několik. Mezi prvotní impulzy patřilo nevyplácení slíbených penzí válečným veteránům z druhé světové války, vysoká inflace dováženého evropského zboží britskými obchodními společnostmi a kácení kakaovníkových stromů koloniální administrativou. Veteráni, kteří byli z velké části nezaměstnaní, se od návratu z druhé světové války cítili velmi podvedeni¹⁴ (Howard, 1999, s. 30). Druhá skupina, kterou tvořili především zemědělci, narážela již několik let na rozvíjející se chorobu kakaovníků, která jim snižovala každoroční výnosy. Administrativa reagovala nikoliv vysláním specialistů, ale nařídila farmářům v rámci zamezení šíření nemoci velkou část stromů pokácet, což by vedlo k ještě větším ztrátám (Danquah, 1994, s. 13).

¹³ Nepřímé vlády.

¹⁴ V poválečném období se do Britských kolonií vrátilo více než 45 000 válečných veteránů, kteří hledali práci (Cooper, 2002, s. 50).

Tyto akce vyvrcholily demonstrací bývalých vojáků před guvernérským palácem. Koloniální policie razantně zakročila, dva veterány zastřelila a velké množství dalších zranila. Po tomto incidentu nastalo dalších pět dní masových protestů, nepokojů a rabování asijských a evropských obchodů.¹⁵ Z obavy, že dojde k dalším ztrátám na životech a majetku, bylo guvernérem uvězněno šest představitelů UGCC,¹⁶ všichni však byli později propuštěni (Lacina a kol., 1987, s. 247).

Ve skutečnosti bylo později pět ze šesti představitelů UGCC vtěleno do struktur nových zákonodárných sborů v rámci Cosseyho komise, která sloužila jako poradní sbor Colonial Office. Bývalí buřiči z řad UGCC tak byli nově označeni za umírněné reprezentanty nacionalistického proudu. Nkrumah si však vysloužil znak radikála a byla mu odepřena možnost participovat (Cooper, 2002, s. 51–52).

Kwame Nkrumah byl v tomto období členem UGCC, avšak členové jeho vedení, mezi které patřil například právník Danquah, se mu zdáli v krocích proti britské vládě příliš konzervativní. Nkrumah proto ze strany odešel a v roce 1949 vytvořil svoji vlastní Lidovou stranu konventu (CPP), jež požadovala okamžité ústupky koloniální vlády a úplnou samostatnost. Revolučně laděná strana CPP měla i další požadavky a iniciovala další nenásilný odpor v rámci kampaně, tzv. „Pozitivní akce“, která se charakterizovala bojkotem a stávkami, jež měly de facto znemožnit koloniální vládě kontrolu nad Zlatým pobřežím. I když se mělo jednat o mírové protesty inspirované indickým hnutím vedeným Gándhím, koloniální vláda o jejich charakteru pochybovala, protože se tyto stávky a protesty vyvíjely různorodě, výbušně a byly provázeny silnými antikoloniálními hesly. Nkrumah již přímo hlásal touhu po nezávislosti a skrze lidovou mobilizaci vyvíjel na britskou vládu tlak. Dle předních britských koloniálních pracovníků bylo Zlatonosné pobřeží na pokraji revoluce (Cooper, 1996, s. 256–259). Tyto protesty byly tak mohutného charakteru, že veřejné služby byly paralyzovány a Nkrumah a další představitelé CPP byli opět zatčeni (Howard, 1999, s. 16–18).

Situace na Zlatonosném pobřeží se kriticky vyostřovala, a tak britská vláda přicházela s dalšími ústupky ve formě nové ústavy a změn koloniálního vládnutí. Ve výkonné radě mohla nově zasednout většina domorodých zástupců a v zákonodárné radě zůstalo pro evropské zástupce již pouze devět křesel proti sedmdesáti pěti na straně domorodců

¹⁵ Nepokoje si vyžádaly dalších 29 mrtvých a 237 zraněných (Cooper, 1996, s. 253).

¹⁶ United Goald Coast Convention.

Zákonodárna rada dále určila další konání voleb, které se měly uskutečnit v roce 1951. (Lacina a kol., 1987, s. 243).

V legislativních volbách roku 1951 vyhrála CPP většinu křesel. Guvernér sir Arden-Clarke nebyl schopný, i kvůli nátlaku voličstva CCP, vybrat některé z umírněnějších kandidátů a propustil z vězení Nkrumaha, který zaujal druhé nejvýznamnější místo v kolonii. Nkrumah byl zvolen na pozici premiéra, kterým se stal jako vůbec první Afričan. Z britské strany bylo neudržitelné, aby populární předák CPP zůstal ve vězení. V dobách mohutných občanských mobilizací se tak rozhodlo o jeho zapojení do nové koloniální vlády (Cooper, 1996, s. 258–260). Je tedy patrné, že vytvořením této de facto zákonodárné komise se koloniální správa dostala do spirály nátlaku, kterému se v následujících letech musela podvolit. V případě že zákonodárna rada předložila ústavní návrh či změnu v chodu kolonie podpořenou domorodým obyvatelstvem, byla Británie nucena přijmout změny i přesto, by že byly nad rámec toho, co by si sama původně přála. Dle Hargreavese se Británie a její koloniální správa snažily široce interpretovat Nkrumahovy snahy o autonomní vládu a pragmaticky pracovat na vytváření pro ni hodnotného vztahu. Obchod s kakaem dosahoval vrcholu a Británie si tak chtěla udržet přístup k tomuto výhodnému obchodu a dolarovým výnosům. Druhým důvodem pro pozitivní přístup bez použití síly byla touha po vytvoření budoucího fungujícího svazku v rámci Commonwealthu. Pro Británii bylo v období studené války také důležité, aby se Nkrumah pro své marxistické tendence nestal okamžitým přítelem a vazalem východního komunistického bloku (Hargreaves, 1996, s. 96, 131).

Pro Nkrumaha bylo vyzvání k participaci na vládě velkým lákadlem, fakticky by se tak stal druhým mužem kolonie a jeho pravomoci by mu umožňovaly přijímat většinu exekutivních rozhodnutí. „Pozitivní akce“ protestů se tak dle Nkrumaha stala „Taktickou akcí“ a zapojením. Byla znakem nikoliv konfrontace, ale aktivní spolupráce s koloniální administrativou. Vytvořil si také blízké pouto s guvernérem Ardenem-Clarkem, se kterým společně spolupracoval na reformách kolonie až do jejího úspěšného osamostatnění v roce 1957. Ke snaze o spolupráci docházelo možná i proto, že Nkrumah a většina zvolených představitelů CCP neměli dostatečné zkušenosti s novým typem vládnutí v kolonii, jejíž zřízení se nově efektivně přibližovalo parlamentní demokracii (Gocking, 2005, s. 98–99).

Posun k místní vládě a přizvání zástupců nových domorodých elit bylo zlomem v britském koloniálním vládnutí. Náčelníci byli upozaděni, a protože neměli vliv na vlny

protestů ani nebyli schopni jim zabránit, stali se pro koloniální správu poměrně neužitečnými. Zatímco podoba CCP v období 1949-1951 spojovala různé vrstvy obyvatelstva, její pozdější prezentace jako úzce zaměřené idealistické strany s cílem radikálně centralizovat a modernizovat jí vytvářela celou řadu odpůrců, jak z řad původní náčelníků, tak různých etnik (Crook, 1986, s. 99). První Nkrumahova vláda se soustředila na postupné, ale trvalé nahrazování britských úředníků jak ve státním aparátu, tak ve stěžejních obchodních společnostech. Během let 1949–57 stoupl počet afrických zaměstnanců ve státní službě ze 171 na zhruba 3 000 (Klíma, 2003, s. 51). Dále vláda omezila práva starších feudálních a probritských náčelníků a značně omezila jejich kompetence v zákonodárném shromáždění. Na britské správě si Nkrumahova vláda vymohla novou ústavu v roce 1954, která dala Zlatonosnému pobřeží vlastní samosprávu. Pouze obrana a zahraniční politika zůstala v rukou guvernéra. CPP tlačila na politickou centralizaci celé země, avšak začala narážet na silnou opozici především ze severu země, která se v letech po nezávislosti ukázala jako velmi důležitá. V roce 1956 pak Nkrumah a jeho CPP předložili návrh vyzývající k nezávislosti v rámci společenství britského Commonwealthu. Měsíc předtím došlo k dalšímu milníku, kdy byla bývalá německá kolonie Togo rozdělena do francouzského a britského poručnictví. Britské Togo se v červenci 1956 vyjádřilo v plebiscitu pro připojení ke Zlatonosnému pobřeží, které je přijalo a začlenilo do svých územních struktur (Berry, 1994, s. 30).

Návrh na prohlášení o nezávislosti byl přijat britskou vládou. Po následném složitém ústavním jednání a po potvrzujících volbách, které CPP vyhrála s 57 procenty hlasů, se 6. března 1957 stalo Zlatonosné pobřeží nezávislou zemí ve společenství Commonwealth. Nkrumah se stal premiérem a přejmenoval zemi podle starého a mocného království na Ghanu. Již v této době se však vyhrocoval odpor politické opozice vůči Nkrumahovi a UGCC a řada dalších opozičních stran se spojily v rámci United Party neboli UP (Klíma, 2003, s. 51–52).

Dekolonizace tak proběhla oproti jiným částem impéria poměrně poklidnou a mírovou cestou a jen s minimálními oběťmi. Avšak tradice antikoloniálních protestů datujících se už do 30. let, poválečný antikoloniální odpor napříč sociálními skupinami a nutnost věznění politických vůdců, jako byl Nkrumah či představitelé UGCC, vyvíjely na koloniální vládu nátlak, aby jednala. Nastolení místní vlády roku 1951 se dá považovat za moment, kdy byl boj o nezávislost na Velké Británii téměř dovršen. Ze strany Británie tedy docházelo ke snahám o maximální možnou kontrolu dekolonizačního procesu

s cílem zamezit dlouhodobým, radikálním a široce rozšířeným násilným protestům, nebo dokonce ozbrojeným akcím ze strany obyvatelstva. I když poválečné události vedly k eskalaci situace, zůstal dekolonizační proces a schopnost udržet masové nepokoje v rámci mezí bez přerodu v ozbrojený odpor jedním ze stěžejních důvodů poměrně poklidného přechodu dekolonizace. Citace z dopisu, který napsal během padesátých let guvernér Arden-Clarke k tématu ghanské dekolonizace, přibližuje mnohé: „...*Nemůžete zastavit povodeň. To nejlepší, v co můžete doufat, je udržení proudu ve správném kanálu.*“ (Wasserman, 1975, s. 7).

6 Postkoloniální vývoj a role bývalé metropole

6.1 Senegal a Francie

Nezávislost v rámci AOF neznamenaala ani zdaleka konec francouzské dominance, ale spíše modifikaci vzájemných vztahů. Francie institucionálně i nadále pečovala o vlastní vliv v západní Africe. V rámci dohod o spolupráci, tzv. *coopération*, nahradilo dosavadní Ministerstvo zámořských území již během roku 1960. Ministerstvo spolupráce se velmi záhy stalo de facto ministerstvem pro subsaharskou Afriku. Tyto dohody o „kooperaci“ znamenaly v praxi mnohem více než jen společnou platformu pro úspěšnou dekolonizaci. Po oslavách nezávislosti byl stvrzen velký počet bilaterálních smluv mezi Francií a Senegalem. Francie tak úspěšně institucionalizovala a stvrdila politické, ekonomické, ale i kulturní vazby na své africké kolonie. V rámci *coopération* také docházelo k systematické pomoci přes francouzské experty, učitele a technické pracovníky (Fenwick, 2009, s. 26). V celé bývalé AOF se tak ještě v roce 1969 nacházelo 45 tisíc francouzských administrativních pracovníků (Chafer, 2012, s. 15). Podle Josepha (1976, s. 10) byli tito pracovníci ve vyšších státních sférách efektivní „pátou kolonou“, která přímo z místa distribuovala informační toky do metropolitní Francie.

Sféra pokračujícího francouzského vlivu v Senegalu a dalších afrických koloniích je extrémně patrná v otázkách ekonomických. Státy bývalé AOF byly v koloniálním období spojeny v rámci zóny CFA franku. Tato měna byla přímo napojena na francouzský frank prostřednictvím stálého kurzu. Senegal tak musel tolerovat a splňovat francouzská pravidla. Participace v této zóně měla pro africké země také řadu výhod, například důvěryhodnost na světovém poli půjček, kde francouzský stabilní patronát zvyšoval africkým zemím jako Senegal kredibilitu. Zároveň však de facto znamenal předání ekonomické suverenity Francii, neboť v případě náročných národních reforem měli afričtí státníci povinnost konzultovat své kroky s francouzskými poradci. S neschopností nezávislé kontroly nad vlastním ekonomickým sektorem byly tyto státy již od počátku označovány jako pouhé nástupnické státy koloniálního impéria. V případě Senegalu až dvě třetiny měnových rezerv zůstaly uloženy v *Banc de France*. Bylo skutečností, že jakékoliv změny v hodnotě francouzského franku vůči ostatním měnám, na který byl frank přímo napojen, francouzská strana nikdy předem nekonzultovala (Fenwick, 2009, s. 27).

Kooperační dohody také zaručovaly Francii reciproční přístup na africké trhy. Francie si udržovala bezkonkurenční přístup k africkým nerostným a strategickým materiálům, také ale podporovala africký obchod se zemědělskými potravinami a zajišťovala stabilní ceny. V roce 1962 například vykoupila zásoby senegalských arašídů nad standardní obchodní cenou (Fenwick, 2009, s. 26–27).

Vedle ekonomických výhod se Francie prezentovala také vojenskou ochranou. Ve všech bývalých státech západní Afriky si udržovala větší či menší jednotky. Senegal disponoval jednou z největších francouzských základen v regionu a dle Crowdera (1967, s. 117) v období po získání nezávislosti tvořily obchody spojené s přítomností francouzských jednotek až 10 % příjmů státní kasy.

Senghor zůstal i nadále věrným partnerem Francie v letech po získání nezávislosti. Z krize v roce 1962, kdy došlo k nepřekonatelnému rozkolu mezi ním a ministerským předsedou Mamadou Diou, vyšel i s podporou Francie vítězně. Dia představoval radikálnější a levicovější variantu. Jako druhý muž Senegalu prosazoval agresivnější a rychlejší reformy oproti gradualismu ze strany Senghora, který si však udržel podporu jak konzervativních a umírněných, tak domorodých prvků společnosti. Dia a další ministři byli uvězněni za pokus o puč a v roce 1963 prostřednictvím referenda vznikla druhá Senegalská republika, v níž měl Senghor jako prezident rozšířené pravomoci (Nelson, 1974, s. 35–36). Během následujících let si uznávaný prezident udržel v domácím i světovém politickém prostředí dominantní pozici. Jako bývalý básník se zasazoval o rozšiřování africké kultury a zároveň podporoval propojení s kulturou francouzskou pomocí *La Francophonie*. Nikdy se netajil svým obdivem k de Gaullovi a po jeho rezignaci v roce 1969 těžil z přátelství s prezidentem Georgem Pompiduem, se kterým se znali již z doby studií. Tato osobní spojení vedla ke konsenzu v zahraniční politice, i když je patrné, že afričtí státníci byli ze strany Francie vystaveni určitému tlaku, který je patrný například na hlasitém negativním postoji de Gaulla k vytváření nadnárodních afrických organizací (Fenwick, 2009, s. 28).

Z analýzy je tedy patrné, že Senegal v letech po nezávislosti byl pod silným neokoloniálním vlivem Francie a splňoval celou řadu kritérií neokoloniálního vztahu.

6.2 Ghana a Velká Británie

Británie měla s procesem dekolonizace v druhé polovině padesátých let 20. století již bohaté zkušenosti především v souvislosti s rozpadem části koloniálního panství v Asii. Finanční náklady na provoz impéria a americká pozice a zájmy vytvořily v Británii postoj nevměšování. V návaznosti na formu koloniálního systému vládnutí se v bývalých koloniích projevovaly především obchodní vazby a částečně vojenské zájmy, nebyly však institucionálně vymáhány, tak jak tomu bylo v případě Francie a jejích bývalých kolonií. Británie se tak nesnažila monopolizovat svoji sféru v Ghaně a nijak významně nepostihovala snahy bývalých území o rozšiřování mezinárodních konexí. Snažila se však konstruktivně a s podporou USA bývalé kolonie včetně Ghany odvrátit od sovětské sféry vlivu v rámci Commonwealthu (Fenwick, 2009, s. 16).

S blížící se nezávislostí Nkrumah vyjadřoval čím dál jasněji svůj úmysl vytvořit z Ghany neutrální stát v mezinárodních vztazích, který by netíhnul ani k jedné straně v rámci konfliktu studené války. I přesto lze pozorovat západní, zejména britský vliv jako dominantní sílu především během prvních let samostatného státu. Nkrumah však již od prvních kroků nezávislosti vytvářel britským a americkým strategickým plánovačům vrásky svým vřelým vztahem k sovětským a čínským komunistům. Nicméně díky pomoci britské vlády a partnerských zemí v Commonwealthu a příslibům finančních investic, které měl naplňovat spíše Washington než Londýn, se během prvních let nezávislosti, především do roku 1960, povedlo oddálit Nkrumahovy marxistické tendence tíhnout k východu (Landricina, 2018, s. 15–17).

Z hlediska vojenského působení hrála Británie významnou roli ve vytváření dvou brigád ghanské armády pomocí řady vojenských dohod již od roku 1957. Nkrumah se však ve snaze o diverzifikaci vojenské pomoci obrátil souběžně i na Sovětský svaz, i když s nepatrnými výsledky. Británie však na území Ghany neměla vlastní strategické vojenské jednotky či vojenskou základnu (Landricina, 2018, s. 34–36).

Vláda, kterou Nkrumah prosazoval, byla čím dál více diktátorského charakteru. Docházelo k omezení politické soutěže, zákazu vytváření nových politických subjektů a hlavní cíle a politiky vládnoucí strany se čím dál více začínaly přibližovat zemím s komunistickými vládami s centrálně plánovanou ekonomikou. Nkrumah začal být odsuzován nejen domácí opozicí, ať už v rámci CPP, nebo bývalých náčelníků z Ašantska, ale také politiky přímo z Velké Británie (Gocking, 2005, s. 121–123).

Nová ústava z roku 1960 negativně ovlivnila britské zájmy a začala odrazovat řadu západních zahraničních investorů. Britská královna přestala být hlavou státu, byť i jen ceremoniální, a Nkrumah se chystal na vytváření vlády jedné strany a budování kultu osobnosti (Klíma, 2003, s. 55–56). Ghana navíc opustila britskou šterlinkovou zónu a založila si vlastní banku i měnu již v roce 1957 (Haag, 2011, s. 20). Ekonomická spojení mezi Akrou a Londýnem nebyla vynucována ani ošetřována žádnou speciální legislativou a vycházela z tradice volnosti importu v rámci britských kolonií již od 19. století (Fenwick, 2009, s. 19). I přes napjaté vztahy mezi oběma státy se Nkrumahovi povedlo zařídit památnou návštěvu královny Alžběty II. v roce 1961. Cílem bylo především udržení pomoci v projektu nákladné voltské přehrady a připravované hydroelektrárny. V neposlední řadě se Nkrumah snažil o udržení pomoci v rámci vojenského výcviku ghanské armády (Gocking, 2005 s.137).

Jedním z nejtrvalejších a nejvyužívanějších důsledků vlivu Británie zůstal anglický jazyk a kultura. Angličtina dominovala na ghanských školách a byla hlavním legislativním jazykem, nicméně se jí nedostávalo takové podpory jako v případě Francie a jejích frankofonních organizací. Osobní, obchodní a částečně sentimentální propojení s Británií na různých úrovních pokračovalo, nebylo však na úrovni zemí frankofonní Afriky. Britská vláda byla pro velkou část Afričanů více vzdálená, protože již během koloniální vlády zažili minimální snahy o důslednou kulturní asimilaci či politické zapojení v Londýně (Fenwick, 2009, s. 21).

Jedinou institucí, kterou Británie více využívala k aplikaci svého vlivu, zůstal Commonwealth, ke kterému se Nkrumah připojil okamžitě po vyhlášení nezávislosti. V Commonwealthu se projevovala ekonomická síla Británie a její demokratické ideály, Spojené království organizaci nezneužívalo pouze k účelovému vlastnímu obohacení. Organizace se vyznačovala multilaterálním přístupem a příležitostně sloužila pro bývalé kolonie i jako platforma ke kritice Británie a jejích zahraničních politik (Fenwick, 2009, s. 22).

Ghana jako nezávislý stát se pod Nkrumahovým vedením prezentovala jako politická síla, se kterou je nutno počítat. Panafricanismus, silná antikoloniální rétorika a neshody v nahlížení na proces dekolonizace v oblastech jižní a východní Afriky ještě více prohlubovaly neshody v kdysi speciálním vztahu Británie a příkladné kolonie. Tyto rozkoly byly velmi patrné na půdě OSN a v kontrastním stanovisku a přístupu k dekolonizaci. Pragmatický přístup Británie versus radikální a militantní přístup Ghany

eskaloval při řešení krize v Kongu a Nkrumahovou pozitivní reakcí ke krokům Chruščova, čemuž předcházela návštěva Sovětského svazu a řada dohod obchodního a technického rázu.¹⁷ Ghana tak nedržela britskou linii zahraniční politiky, která však zároveň ani nevytvářela nástroje, které by měly Ghanu za tyto kroky přímo trestat nebo by měly schopnost přimět změnit její *foreign policy* (Landricina, 2018, s. 26–28).

Přibližně od roku 1961 byl v Ghaně ještě výraznější posun k levicovým politikám, ať už v domácí, či zahraniční politice. Docházelo k masivnějším zatýkáním z řad opozice a sám Nkrumah musel čelit několika pokusům o atentát. V první polovině 60. let také literárně tvořil na téma neokolonialismu a kapitalistického vykořisťování Afriky bývalými koloniálními velmocemi, mezi něž zařadil i Spojené státy americké, které nikdy žádnou část Afriky nekolonizovali (Berry, 1994, s. 33)

V roce 1965 při krizi v Rhodesii Nkrumah oznámil z důvodu nesouhlasu s postupem Velké Británie přetrhání oficiálních vztahů s Británií. Oznámení se v Ghaně setkalo jen se smíšenými ohlasy. Nkrumahovo tíhnutí k socialismu, ústavní změny s prvky diktátorství, praktické prohlášení se za doživotního prezidenta a ustanovení CPP jako vlády jedné strany, stejně jako ekonomická krize a propad ceny kakaa, vytvářely proti Nkrumahovi silnou opozici jak v rámci CPP, tak mimo ni. Rychlý vojenský puč v roce 1966 během Nkrumahovy návštěvy Číny znamenal hladké rozpuštění CPP a konec Nkrumahova příběhu ve vedení bývalého Zlatonosného pobřeží. Nová vláda brzy obnovila větší spojení s Velkou Británií a využila podporu západních zemí na půdě OSN i Commonwealthu (Klíma, 2003, s. 54–57).

Z bližší analýzy je tak patrné, že i když si Británie udržovala v Ghaně určité formy vlivu především v ekonomické sféře formou soukromých obchodních společností, její vliv se dá jen stěží označit za plně neokoloniální, neboť vzájemné vztahy v dekádě po získání nezávislosti dostatečně nesplňují potřebná kritéria neokoloniálního vztahu. Velká Británie nevytvářela potřebnou snahu a prostředky, aby se vměšovala či uplatňovala silný vliv na čerstvě nezávislý stát. Na druhé straně ghanská politická reprezentace se během prvních deseti let po získání nezávislosti aktivně snažila o vytvoření vlastního nezávislého obrazu v aspektech především zahraničněpolitických a vystupovala i proti zájmům Velké Británie a jejích spojenců.

¹⁷ Nkrumah nařídil vyslání Ghanských jednotek do Konga v rámci krize v roce 1960. Ghana podporovala Patrice Lumumbu a dokonce uzavřela konžsko-ghanské spojenectví. Nicméně vojenské působení nebylo velmi úspěšné a v Ghaně se nesetkávalo s větším entuziasmem (Gocking, 2005, s. 130)

Závěr

Tato bakalářská práce měla za cíl analyzovat a porovnat specifické faktory, které ovlivnily proces dekolonizace ve dvou významných zemích západní Afriky, a charakterizovat proces samotný. Práce vycházela z ambice posoudit rozdíly i podobnosti v případě Senegalu a Ghany nejen před, ale také po získání nezávislosti. První část práce se podrobněji zabývala teoretickým východiskem a přiblížila stěžejní teoretické koncepty kolonialismu, dekolonizace a neokolonialismu.

Hlavním cílem práce bylo ověření hypotézy: *Rozdílné systémy koloniální správy a jejich důsledky rozdílně ovlivnily charakter dekolonizačního procesu a postkoloniální vztahy mezi bývalými koloniemi a jejich vládci. Z analýzy prezentované v kapitolách druhé části práce je patrné že hypotéza se potvrdila.*

Mezi první porovnávané kategorie lze zařadit již historický vývoj obou zemí jako kolonií. Zde jsou patrné nejen rozdíly, ale i určité podobnosti. Obě země patřily k nejstarším koloniím v subsaharské Africe a zároveň se obě vyznačovaly monokulturním rázem zemědělství, jehož produkty se staly hlavní komoditou a zdrojem příjmů v kolonii. Ale zatímco Francie od počátku koloniálního působení vytvořila na pobřeží Senegalu oblast, jejíž místní komunity byly přímo napojené na metropolitní Francii, Británie v Ghaně rozšiřovala svůj vliv nepřímo, v duchu svého impéria obchodního charakteru, a vytvářela spojení s domorodými kmeny. Během let se z obou kolonií stala důležitá území, která svou historií a zázemím předčila řadu větších sousedů. V období vrcholného kolonialismu v těchto koloniích působila řada obchodních společností, které pomáhaly v rozvoji obou kolonií.

Porovnáme-li ekonomiky obou kolonií, je zde velká podobnost v závislosti na produkci a vývozu jediné zemědělské komodity. V případě Senegalu to byla podzemnice olejná a v případě Zlatonosného pobřeží kakao. Ekonomické výnosy těchto plodin však nebyly stejné, ekonomický rozvoj byl příznivější na Zlatonosném pobřeží, které navíc disponovalo i řadou nerostných surovin, jako bylo například zlato. Obě kolonie byly hlavními místy působení obou koloniálních velmocí v západní Africe. Senegal se brzy stal centrem a vstupním bodem do celé Francouzské západní Afriky a jeho hlavní město Dakar se v rámci AOF stalo hlavním městem a sídlem celé francouzské koloniální administrativy. Zlatonosné pobřeží se pro Británii naopak stalo jedním z nejvíce rozvinutých míst v celé Africe a tento fakt mu vynesl označení „příkladná kolonie“.

Druhým faktorem, který byl stěžejní pro bližší pochopení dopadů na dekolonizační proces, bylo porovnání systémů koloniální správy. Systém koloniálního vládnutí v Senegalu reflektoval francouzský přístup ke kolonialismu, který byl velmi centralizovaný, byrokratický a zcela potíral původní systémy vládnutí. Vyznačoval se tradicí *přímé vlády* a politikou *asimilace*, zakládal si na integraci koloniálních území a pofrancouzštění domorodých obyvatel jak kulturou a jazykem, tak vzděláním. Na území Senegalu měly tyto postupy nejlepší výsledky v rámci celé Afriky. Určitým vrstvám obyvatelstva byla přiznána jedinečná práva a někteří dokonce disponovali francouzským občanstvím a podíleli se na politickém životě koloniálního impéria. Mimo oblast Čtyř komun však koloniální administrativa používala před druhou světovou válkou poměrně represivní prvky vládnutí. Tento byrokratický systém u domorodých obyvatel vytvářel pocit závislosti na extenzivní koloniální správě, neboť docházelo po řadu desetiletí k odtržení od původních politických a sociálních struktur.

Britská forma vlády v Ghaně byla přímým opakem správy francouzské. Využívala systém nepřímé správy neboli *indirect rule* a nešlo jí o absolutní podmanění domorodých obyvatel a změnu jejich života. Británie nenutila etnika k integraci do centralizovaného homogenního celku a původním náčelníkům ponechávala poměrně velkou administrativní moc. Nedochovalo tak k narušení tradičních územních celků a zvykových práv tak jako v případě Senegalu. Avšak s ekonomickým rozvojem docházelo i k rozvoji a modernizaci částí kolonie. Domorodí obyvatelé participovali na vývoji služeb, průmyslu i stavebnictví. I na základě tohoto vývoje docházelo k rozvoji nové domorodé vrstvy, která v budoucích letech disponovala větším ekonomickým i technologickým kapitálem než domorodci v jiných částech Afriky.

Třetím stěžejním faktorem byl vznik politické mobilizace a charakter politických vůdců v období dekolonizace. Obě země do určité míry spojovala jedinečnost vzdělávacích systémů, které byly extenzivnější než v jiných částech západní Afriky. Silně asimilační školství v Senegalu vytvářelo u nových domorodých vrstev bližší pocit sounáležitosti s Francií, poukazovalo na její republikánské zásady a její superiorní nadřazenost ve všech sférách, ať už kulturních, technických, či vojenských. Domorodí obyvatelé, kteří získali možnost francouzského vzdělání, byli často hrdí na možnost pracovat pro koloniální administrativu. Senegal zapojoval domorodé privilegované jedince do politických procesů, především v pobřežních oblastech. V rámci tradice *asimilace* nabídl Senegal historii i postavu prvního „černého“ Afričana, Blaise Diagneho, který se stal v období

první světové války členem francouzského parlamentu. Senegal tak udržoval jedinečnou vrstvu obyvatelstva, která měla již v meziválečném období přístup k politické participaci na nejvyšších místech.

Naproti tomu na Zlatonosném pobřeží fungoval extenzivní vzdělávací systém, který vytvářel na africké poměry velkou vrstvu vzdělaných Afričanů. Na nižších úrovních reflektoval africké realie, a tak ve studentech udržoval pocit sounáležitosti k africkým kořenům, kontrastně k silně asimilačnímu školství na území Senegalu. Tato nová vrstva se podílela na každodenním chodu kolonie, avšak na její správě se podílet nesměla. Británie chtěla vládnout i nadále prostřednictvím původních náčelnických prvků a tak frustrovala politické ambice nové vrstvy obyvatelstva. Ty se staly stěžejním prvkem v procesu dekolonizace.

Domorodé elity vycházející z těchto rozdílných stylů koloniálního vládnutí reflektovaly vlastní potřeby a zájmy. V Senegalu africké elity volaly především po modifikaci vztahu a po zrovnoprávnění s obyvateli metropolitní Francie. Během let přední političtí reprezentanti sdíleli francouzské ideály a způsoby myšlení, zároveň participovali na politickém životě v kolonii. V období dekolonizace elity ani většina venkovského obyvatelstva nevolaly po naprosté nezávislosti, ale cílem byla „evoluce“ koloniálního vládnutí, zrovnoprávnění a větší míra samosprávy v rámci většího francouzského uskupení. Senegalské elity přímo profitovaly ze spolupráce s koloniální administrativou.

I když političtí představitelé jako Leopold Sédar Senghor, který sám působil a participoval v rámci politických procesů přímo v Paříži, přicházeli s hnutími k návratu k africkým kořenům, propagovali i nadále určitou formu spojení s Francií, která byla nutnou cestou k vývoji a ekonomickému růstu. Naopak Nkrumah reprezentoval významně radikálnější stanovisko a ve svých kampaních burcoval k co nejrychlejší cestě za samostatností. Oba budoucí významní představitelé byli názornými důsledky rozdílných systémů koloniální správy. Silně asimilovaný Senghor s dlouholetými zkušenostmi z těch nejvyšších francouzských politických míst versus vzdělaný, avšak radikální Nkrumah, který bez příležitosti politického zapojení využil možnosti koloniálního vzdělání k propojení s domorodými elitami z jiných částí britského impéria, vytvoření radikálnějšího antikoloniálního hnutí a k organizaci panafrických kongresů. Zatímco Senghor na přelomu 40. a 50. let vytvářel v pařížském parlamentu plány na euro-africká uskupení a úzká federativní spojení mezi AOF a Francií, Nkrumah vedl

v Ghaně největší antikoloniální protesty s radikálními hesly a požadavky s cílem získat okamžitou nezávislost na Britské koruně, kvůli nimž byl určitý čas i vězněn.

I když je zřejmé, že dekolonizace Ghany byla v britské západní Africe, stejně jako v jiných částí impéria, složena z mnoha aspektů, nejdůležitější spoušť je jasně viditelná – sociální a politická mobilizace. Britové nepočítali s průběhem, rozsahem a rychlostí nepokojů, kterým byli v této kolonii vystaveni. Ustupování a zapojení nových politických předáků do procesu vládnutí spolu s původními náčelníky v rámci *indirect rule* mělo za následek lavinový efekt požadavků a reforem, které britská koloniální vláda nemohla bez použití síly zastavit. Nespokojenost obyvatelstva s koloniální nadvládou a životní úrovní v kombinaci s vědomým pocitem vlastní africké sounáležitosti a zkušenosti s vlastním vládnutím v rámci menších administrativních jednotek dávalo obyvatelstvu i domorodým elitám víru ve schopnost vytvořit samostatný a prosperující africký stát. Nové domorodé elity, které po dlouhou dobu neměly přístup k participaci na politickém životě v kolonii, se necítily na Británii závislé a požadavky neustále stupňovaly. Na druhou stranu byly občanské nepokoje, stávky a bojkoty zboží na africké poměry vedeny poměrně poklidnou formou a bez použití zbraní. To ukazovalo v případě Ghany na určitou míru politické socializace, neboť po ukončení stávek a protestů roce 1951 Nkrumah a CPP úzce spolupracovali s britskou vládou v rámci zavedených koloniálních postupů na graduálním předání moci v roce 1957.

Proces dekolonizace v Ghaně lze tak označit za bouřlivější než v případě Senegalu. I když se britská koloniální správa v duchu *adaptace* připravovala na samostatnost kolonie, k tomuto okamžiku měla vést ještě dlouholetá cesta. Naopak její snahy o *zapojení* politicky významných uskupení a vrstev obyvatelstva přišly po druhé světové válce již pozdě a v takovém rozsahu, který neuspokojil nejen velkou část radikálnějších afrických elit, ale ani masy domorodého obyvatelstva. V rámci *prevence* násilného odporu tak byla koloniální vláda nucena konat a ustupovat požadavkům hlavních nacionalistických stran.

V Senegalu nespokojenost s koloniální nadvládou vyústila ve druhé polovině 40. let také v řadu velkých stávek a bojkotů. Tento odpor však nebyl veden v duchu antikoloniálního boje za nezávislost, nýbrž v duchu zrovnoprávnění občanských práv s těmi v metropolitní Francii. I zde se v duchu *prevence* a *adaptace* francouzská koloniální správa podvolila a ustoupila. V následujících letech však změny v Senegalu definovaly postupné reformy řízené spíše shora než pod enormním nátlakem mas domorodých obyvatel na koloniální správu. Hlavním místem vyjednávání byla Paříž, kde senegalští umírnění politici

akcentovali své zájmy v duchu *zapojení*. Francie aplikovala a rozšířila politická a volební práva domorodého obyvatelstva v rámci reformy svého impéria po konferenci v Brazzavile. Rozvoj Senegalu byl dle Senghora podmíněn francouzskou finanční pomocí, a tak radikální zpretrhání vztahů nebylo zájmem senegalských politických představitelů. V posledních letech vzájemného vztahu se Senegal a celá řada kolonií v rámci AOF utvrzovaly s Francií, že mají společný zájem pokračovat v úzkých vzájemných vztazích.

Poslední kapitoly bakalářské práce analyzují v Senegalu a Ghaně charakter vzájemných vztahů mezi nově nezávislou zemí a jejím bývalým koloniálním vládcem. Právě z těchto kapitol je patrná odpověď na navazující výzkumnou otázku: „*Lze označit vztah těchto zemí a bývalých koloniálních mocností po získání nezávislosti jako neokoloniální?*“

Důsledky charakteru dekolonizace měly vliv i na vývoj následných postkoloniálních vztahů. Z analýzy v poslední části práce je patrné, že Ghana i Senegal měly v období po získání nezávislosti rozdílné vztahy se svými koloniálními „rodiči“. Zatímco Francie a Senegal měly zájem na udržení jedinečného francouzského vlivu, Británie a Ghana zvolily větší odstup. I když v Ghaně disponovala Británie určitým ekonomickým vlivem, nevytvářela institucionální prvky, které by jí zajistily preferenční jednání a přístup. Nkrumah se sám jako vůdce antikoloniálního myšlenkového proudu snažil o co nejmenší závislost na bývalé kolonii a v řadě aspektů vystupoval proti zájmům Británie. Vývoj jeho vlády autoritativního charakteru, omezování politické soutěže a tíhnutí ke komunistickým diktaturám východního bloku poškozovaly vzájemné vztahy. Analýza faktorů, tak jak jsou přiblíženy v teoretické části práce, ukazuje, že Ghana ani přes určitou míru vlivu Velké Británie dostatečně *nesplňuje podmínky neokoloniálního vztahu*.

Naproti tomu Francie si s podporou Senghora, který udržoval blízký vztah s francouzskými politickými špičkami, zajistila v Senegalu jedinečný vliv jak v ekonomických, tak politických sférách a z analýzy neokoloniálních faktorů je patrné, že Senegal byl v letech bezprostředně po získání nezávislosti pod *silným neokoloniálním vlivem Francie*. Francie si v rámci „kooperačních“ dohod udržela s podporou senegalské politické reprezentace významný vliv, ať už šlo o vliv ekonomický, kulturní, vojenský, či politický.

Na závěr lze shrnout, že i když zkoumané případy Senegalu a Ghany sdílejí stěžejní bod dekolonizace, a to jeho poměrně nenásilnou podobu, bylo by chybou cesty těchto zemí přímo spojovat. Obě země i přes řadu podobností vycházely z jiné koloniální tradice,

která zanechala různé stopy a určila rozdílnou intenzitu a charakter dekolonizačního procesu. Důsledky rozdílných cest a přístupů k tomuto procesu byly patrné i bezprostředně po získání nezávislosti a bylo by zajímavé sledovat jejich detailní dopady na tyto země i dnes.

Summary

This Bachelor thesis deals with the analysis and comparison of the causes, processes and consequences of the decolonization of former French and British Colonies in West Africa, namely Senegal and Ghana. The work is based on an examination of the hypothesis: *“Different systems of colonial administration and their consequences have differently influenced the character of the decolonization process and postcolonial relations between the former colonies and their rulers ”*.

The focal point of the research are factors emanating directly from the colonies, such as the system of colonial administration, the system of colonial education, indigenous elites, and political mobilization. As part of the approach to the theoretical level, the work is based on the concepts of colonialism, decolonization and neocolonialism. It is neo-colonialism that is related to a subsequent research question, which seeks to examine the presence and extent of neo-colonialism in these African countries during the first ten years of independence. The results of the research point to significant differences in the colonial administration, which have implications for the type and behavior of indigenous elites and thus political mobilization and different approaches of political leaders to the process of decolonization.

In Senegal, the French use a system of direct colony administration. As part of their theory of assimilation, they created politically socialized elites who, from the beginning of the century, had the opportunity to participate politically in the running of the colony. Various parts of Senegalese society were connected to the colonial system, which created a certain sense of French belonging.

In Ghana, the British ruled by a system of indirect rule, preserving the original African elements of society and governance. They also formed an educated African class, but unlike Senegal, this class did not have access to political participation. The Ghanaians were aware of a degree of independence and African belonging.

In the chronological analysis of the process of decolonization from the end of World War II to the moment of gaining independence, differences are evident not only in the intensity and speed of the process, but also in the approach of the Senegalese and Ghanaian elites. While in Senegal decolonization has long been a form of an evolution of the colonial relationship in order to maintain as many elements of the French presence as possible, in

Ghana early independence from Britain was seen as a clear solution to all colonial problems and colonial administration was under much bigger pressure from indigenous peoples protests. In the chapter on postcolonial development, it is clear that the nature of relations between France and Senegal meets a number of conditions of neocolonialism. In Ghana, on the contrary, despite a certain influence of the United Kingdom after independence a more distant, and independent approach of development is evident.

Seznam literatury

Bibliografie:

AHMAD, Furqan. 'Colonialism and neocolonialism: impact of decolonization', in Basu, R (ed.), *International politics: concepts, theories and issues*, SAGE Publications, 2012. ISBN 9788132106913.

APPIAH, Anthony a Henry Louis GATES, ed. *Encyclopedia of Africa*. New York, NY: Oxford University Press, 2010. ISBN 9780195337709.

BERRY, LaVerle Bennette. *Ghana: a country study*. 3rd ed. Washington, D.C.: For sale by the Supt. of Docs., U.S. G.P.O., [1995]. ISBN 0-8444-0835-2.

BETTS, Raymond. *France and decolonisation*. London: Macmillan, 1991. Making of the 20th century. ISBN 0-333-35353-6

BINEY, Ama. *The Political and Social Thought of Kwame Nkrumah*. New York: PALGRAVE MACMILLAN, 2011. ISBN 978-0-230-11334-3.

BIRMINGHAM, David. *The decolonization of Africa*. Athens, Ohio: Ohio University Press. 1995.

CLARK, Andrew Francis, Lucie Colvin PHILLIPS a Lucie Colvin PHILLIPS. *Historical dictionary of Senegal*. 2nd ed. Metuchen, N.J.: Scarecrow Press, 1994. ISBN 9780810827479

COOPER, Frederick. *Africa since 1940: the past of the present*. Cambridge, U.K. ; New York, NY: Cambridge University Press, 2002. ISBN 0521776007.

COOPER, Frederick. *Citizenship between Empire and Nation: Remaking France and French Africa, 1945–1960*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2014.

COOPER, Frederick. *Decolonization and African Society: The Labor Question in French and British Africa*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1996.

CROWDER Michael. *Senegal: A Study of French Assimilation Policy*. London: Methuen & Co. Ltd, 1967.

FERRO, Marc. *Dějiny kolonizací: od dobývání po nezávislost 13.-20. století*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-837-2.

GOCKING, Roger. *The history of Ghana*. Westport, Conn.: Greenwood Press, 2005. ISBN 0313318948

HARGREAVES, John D. *Decolonization in Africa*. 4th impr. London: Longman, 1990, 263 s. The Postwar World. ISBN 0-582-49151-7

CHAFER, Tony., 2002. *The end of Empire in French West Africa: France's successful decolonization?*. New York: Berg. ISBN 1-85973-557-6.

JANSEN, Jan C. a Jürgen OSTERHAMMEL. *Decolonization: a short history*. Princeton: Princeton University Press, [2017]. ISBN 978-0691165219.

KILSON, Martin. *The emergent élites in black Africa, 1900-1960*, (ed. Duignan, Peter m.fl.): *Colonialism in Africa 1870-1960 volume II*, Cambridge University Press 1970.

KLÍMA, Vladimír. *Ghana*. Praha: Libri, 2003. Stručná historie států. ISBN 80-7277-156-6.

KRATOCHVÍL, Petr a Petr DRULÁK. *Encyklopedie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál, 2009. s. 325. ISBN 978-80-7367-469-4.

LACINA, Karel. *Nejnovější dějiny Afriky*. Praha: Svoboda, 1987.

LANDRICINA, Matteo. *Nkrumah and the West: "the Ghana Experiment" in the British, American and German Archives*. Zurich: Lit Verlag, 2018. ISBN 978-3643909725.

LANGAN Mark. *Neo-Colonialism and Nkrumah: Recovering a Critical Concept*. In: *Neo-Colonialism and the Poverty of 'Development' in Africa*. Contemporary African Political Economy. Palgrave Macmillan, Cham 2018, ISBN: 978-3-319-58570-3

MANNING, Patrick., 1999. *Francophone Sub-Saharan Africa 1880–1995*. 1999. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 9780511612282.

MCKENNA, Amy. *The history of western Africa*. New York, N.Y.: Britannica Educational Pub. in association with Rosen Educational Services, 2011. Britannica guide to Africa. ISBN 1615303162.

MCNAMARA, Francis Terry. *France in Black Africa*. Washington : National Defense University, 1989. ISBN 0160017157

NÁLEVKA, Vladimír. *Čas soumraku: rozpad koloniálních impérií po druhé světové válce*. Praha: Triton, 2004. Dějiny do kapsy. ISBN 80-7254-495-0.

NELSON, Harold D. *Area handbook for Senegal*. 2d ed. [Washington: For sale by the Supt. of Docs., U.S. Govt. Print. Off.], 1974.

TOMEŠ, Jiří, Petr DANĚK, Petr JEHLIČKA a Univerzita Karlova. *Stát, prostor, politika: vybrané otázky politické geografie*. Praha: Univerzita Karlova, 2000. s. 32. ISBN 80-238-5566-2.

TRNOVEC, Silvester. *Čierny francúzi? – asimilácia a rasizmus vo francúzskom Senegale*. *Nový Orient*. Praha: Orientální ústav AV ČR, 2018, **73** (3), s. 29-36.

TRNOVEC, Silvester. *Vznik Francúzskej západnej Afriky – civilizačná misia vs. násilie*. *Nový Orient*. Praha: Orientální ústav AV ČR, 2016, **71**(2), s. 22-30.

Elektronické zdroje:

AGBOR, Julius A & Fedderke, Johannes W & Viegi, Nicola,. "How colonial education practices helped shape the pattern of decolonization in West Africa," *International Journal of Development and Conflict*, Gokhale Institute of Politics and Economics, 2013, vol. 3(2), [online] pages 1-23. [cit. 2020-05-12] Dostupné z: <https://ideas.repec.org/a/gok/ijdcv1/v3y2013i2p1-23.html>

ATHOW, Brian, and Robert G. Blanton. "COLONIAL STYLE AND COLONIAL LEGACIES: TRADE PATTERNS IN BRITISH AND FRENCH AFRICA." *Journal of Third World Studies*, [online], vol. 19, no. 2, 2002, pp. 219–241. JSTOR, [cit. 2020-05-12]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/45194064

CLIGNET, R. and P. FOSTER,. French and British Colonial Education in Africa. *Comparative Education Review*. [online] 1964. 8(2), 191–198. [cit. 2020-05-12] Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/1186438>

COOPER, Frederick., 2018. The Politics of Decolonization in French and British West Africa. In: *Oxford Research Encyclopedia of African History*. [online]. 2018 [cit. 2019-05-05]. Dostupné z: <https://oxfordre.com/africanhistory/view/10.1093/acrefore/9780190277734.001.0001/acrefore-9780190277734-e-111>

CROOK, Richard C. "Decolonization, the Colonial State, and Chieftaincy in the Gold Coast." *African Affairs*, [online], vol. 85, no. 338, 1986, pp. 75–105. [cit. 2019-05-05]. Dostupné z: JSTOR, www.jstor.org/stable/722217.

CROWDER, M., 1964. Indirect Rule: French and British Style. *Journal of the International African Institute* [online]. 34(3), 197–205 [cit. 2019-03-06]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/1158021>

DANQUAH, F. K. Rural Discontent and Decolonization in Ghana, 1945–1951. *Agricultural History* [online]. 1994. 68(1), 1–19 [cit. 2019-05-05]. ISSN 0002-1482, Dostupné z: www.jstor.org/stable/3744447

DAVIS, J., 1946. Education in British West Africa. *The Journal of Negro Education* [online]. Vol. 15, No. 3, pp. 358–369 [cit. 2019-05-05]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2966106>

EKPO, Denis. Speak Negritude But Think and Act French: The Foundations of Senghor's Political Philosophy. *Third Text*. [online]. 2010, 24(2), 227-239 [cit. 2020-05-12]. DOI: 10.1080/09528821003722223. ISSN 0952-8822. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09528821003722223>

FENWICK, Laura. British and French styles of influence in colonial and independent Africa: A comparative study of Kenya and Senegal. 2009. SIS 419 002: Honors Capstone. Vedoucí práce Dr. Patrick Ukata. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/1961/7792>

FLINT, John. "Planned Decolonization and Its Failure in British Africa." *African Affairs*, [online] vol. 82, no. 328, 1983, pp. 389–411. *JSTOR*, [cit. 2020-05-12]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/722072.

GOLDBERG, Melvin. "Decolonisation and Political Socialisation with Reference to West Africa." *The Journal of Modern African Studies*, [online], vol. 24, no. 4, 1986, pp. 663–677. [cit. 2019-05-05], Dostupné z: www.jstor.org/stable/161244.

GUTTERIDGE, M. W. F. "The Nature of Nationalism in British West Africa." *The Western Political Quarterly*, [online], vol. 11, no. 3, 1958, pp. 574–582. [cit. 2020-05-12]. *JSTOR*, Dostupné z : www.jstor.org/stable/444567.

HAAG, Diana. Mechanisms of Neo-Colonialism: Current French and British Influence in Cameroon and Ghana. *SSRN Electronic Journal* [online]. [cit. 2020-05-12]. DOI: 10.2139/ssrn.2033138. ISSN 1556-5068. Dostupné z: <http://www.ssrn.com/abstract=2033138>

HOWARD, Angela.,. When the People Decide: A Study of the Independence Movement in Ghana. *African Diaspora ISPs* 1999, [online]. Paper 41 [cit. 2019-05-05]. Dostupné z: http://digitalcollections.sit.edu/african_diaspora_isp/41

CHAFER, Tony, Senegal. In: CAPLAN, R. *Exit Strategies and State Building*. New York: Oxford University Press. [online], 2012, ISBN 9780199760114. Dostupné také z: <https://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199760114.001.0001/acprof-9780199760114-chapter-3>

CHAFER, Tony. Education and Political Socialisation of a National-Colonial Political Elite in French West Africa, 1936–47. *The Journal of Imperial and Commonwealth History* [online]. 2007, **35**(3), 437-458 [cit. 2020-05-12]. DOI: 10.1080/03086530701523448. ISSN 0308-6534. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03086530701523448>

CHAFER, Tony. Oxford Research Encyclopedia of African History [online]. Oxford University Press, 2017 [cit. 2020-05-18]. ISBN 9780190277734. Dostupné z : <https://oxfordre.com/africanhistory/view/10.1093/acrefore/9780190277734.001.0001/acrefore-9780190277734-e-166>

JOSEPH, Richard. "The Gaullist Legacy: Patterns of French Neo-Colonialism." Review of African Political Economy, [online], No. 6 (1976): 4-13. [cit. 2020-05-18], Dostupné z:

KESTELOOT, L. and E. C. KENNEDY, 1990. Senghor, Negritude and Francophonie on the Threshold of the Twenty-First Century. *Research in African Literatures* [online]. Vol. 21, No. 3, pp. 51–57 [cit. 2019-05-05]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/3819633

MARTIN, Guy (1982). Africa and the Ideology of Eurafrika: Neo-Colonialism or Pan-Africanism? *The Journal of Modern African Studies* [online], 20(2), 221-238 [cit. 2020-05-12]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/160304

MARTIN, Guy. "The Historical, Economic, and Political Bases of France's African Policy." *The Journal of Modern African Studies*, online, [cit. 2020-05-12] vol. 23, no. 2, 1985, pp. 189–208. Dostupné z: www.jstor.org/stable/160570.

MILLS, W. G., 2003. British Colonial Policies., St, Mary's University [online]. [cit. 2019-03-05]. Dostupné z: <https://resources.saylor.org/wwwresources/archived/site/wp-content/uploads/2011/12/HIST252-British-Colonial-Policies.pdf>

NKRUMAH, Kwame: 1965. Neo-Colonialism, The Last Stage of Imperialism. London: Thomas Nelson & Sons, [online]. [cit. 2019-05-05]. Dostupné z: <http://www.marxists.org/subject/africa/nkrumah/neo-colonialism/>

SMITH, Tony., 1978. A Comparative Study of French and British Decolonization (in Decolonization and the Response of Colonial Elites). *Comparative Studies in Society and History* [online]. 20(1), 70–102 [cit. 2019-05-05]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/178322

VON TROTHA, Trutz. Colonialism. BERGER, Stefan, ed. *A Companion to Nineteenth-Century Europe* [online]. Oxford, UK: Blackwell Publishing, 2006, 2007-11-22, s. 432-447 [cit. 2020-05-18]. DOI: 10.1002/9780470996263.ch32. ISBN 9780470996263. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1002/9780470996263.ch32>

WARF, Barney. 'Decolonization', *Encyclopedia of Human Geography* [online]. 2455 Teller Road, Thousand Oaks California 91320 United States : SAGE Publications, 2006 [cit. 2020-05-15]. Dostupné z: DOI: 10.4135/9781412952422. ISBN 9780761988588.

WASSERMAN, Gary. The politics of consensual decolonization. *The African Review: A Journal of African Politics, Development and International Affairs* [online]. 1975, 1975(1), 1-15 [cit. 2020-05-21]. Dostupné z: https://journals.co.za/content/afre/5/1/AJA00020117_191

WHITTLESEY, D., 1937. British and French Colonial Technique in West Africa. *Foreign Affairs* [online]. 15(2), 362–373 [cit. 2019-05-05]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/20028773>

Teze bakalářské práce

Zdůvodnění výběru práce

Téma této práce jsem vybral z důvodu zájmu o danou problematiku, která v české historii možná tolik nerezonovala, protože naše země nebyla koloniální mocností. Dekolonizace patří mezi nejdůležitější světové události druhé poloviny dvacátého století, jedná se o nezanedbatelný úkaz světových dějin. Pokud mluvíme o kolonialismu, konkrétně kolonialismu africkém, nelze tak činit bez dvou hlavních koloniálních mocností Velké Británie a Francie. Regionem, kde nezanedbatelná část jejich kolonií spočívala, byla západní Afrika. Obě tyto země měly rozdílné vnitropolitické i geopolitické pohnutky, systémy správy a rozdílné dekolonizační procesy. Rozhodl jsem se tyto procesy porovnat, a to na území západní Afriky. Země v této části kontinentu prošly řadou překážek a neustálým vývojem, který mimo jiné souvisí s dekolonizačními procesy a bezprostředním vývojem vztahů s „mateřskou“ zemí.

Předpokládaný cíl

Cílem mé práce je komparovat dekolonizační procesy v obou zemích a zjistit, pro který z těchto systémů byl tento proces více náročný a jaký měl tento proces vliv na další směřování regionu, ať už v britských, nebo francouzských državách. Práce má poukázat na případné rozdíly ve správě a procesech a ukázat jejich vliv na osamostatnění daných afrických zemí a jejich další vývoj. Tato práce má za cíl přispět do diskuse o koloniálních procesech a jejich vlivu na země, které byly koloniemi až do dnešních dnů.

Metodologie práce

Metodologie této práce je založena na komparativní studii dvou faktorů dekolonizace, a to politického a ekonomického. Rozbor vychází z pečlivého studia literatury věnující se dané problematice. Odborníky, kteří se danému tématu věnují, lze rozdělit do tří skupin.

Mezi první, kteří hledají příčiny dekolonizace v samotných koloniích, patří Henri Grimal nebo Donald Anthony Low. Tato skupina zdůrazňuje, že právě odbojová a domorodá hnutí byla hnací silou vedoucí k osamostatnění kolonií. Druhá skupina akademiků hledá důvody především v mezinárodně politických souvislostech. Dle této skupiny hrály

dominantní role především změna v geopolitickém uspořádání a oslabení velmocenských pozic po druhé světové válce a nátlak na ukončení éry kolonialismu ze strany USA a SSSR. Mezi zastánce této školy patří například Brian Lapping. Třetí akademický proud hledá příčiny dekolonizace ve vnitropolitickém vývoji jednotlivých států. Tato třetí škola zastává názor, že se koloniální impéria po roce 1945 přestala velmocem vyplácet. Ekonomická slabost způsobená druhou světovou válkou, finanční krize i nákladnost studené války měly za následek enormní urychlení dekolonizačního procesu. Mezi zastánce tohoto proudu patří například Miles Kahler. V kapitolách této práce budu promítat všechny tyto myšlenkové proudy.

Základní charakteristika tématu

Dekolonizace po druhé světové válce zcela zničila původní mezinárodní ekonomický, kulturní a geopolitický systém. Svět, v němž dominovaly koloniální mocnosti, zmizel. Vznikl nový systém a řád, kde pokusy minulé i současné Evropy prosadit evropské chápání svobody, demokracie či lidských práv nebyly vždy zcela úspěšné. Dopady tehdejšího rozdělení afrického kontinentu jsou patrné dodnes. Politické a administrativní dělení a hranice, často uměle vytvořené, nebraly ohled na rozdělení původního obyvatelstva, ať už historicky, jazykově, kulturně, či nábožensky. Proces dekolonizace s sebou přinesl mnohé dopady pozitivního i negativního charakteru. Nikde však neproběhl bez problémů mezi zúčastněnými stranami a v mnoha případech jej provázely ztráty na lidských životech a na majetku.

Předpokládaná struktura práce

- 1) Úvod
- 2) Historický náhled do koloniálního působení Francie a Velké Británie
- 3) Srovnání dekolonizace na základě politických faktorů.
 - a) Role domácího prostředí
 - b) Politická a odbojová hnutí v koloniích
- 4) Srovnání dekolonizace na základě ekonomických faktorů
 - a) Koloniální ekonomiky obou impérií a jejich rozdíly
 - b) Ekonomické příčiny dekolonizace
- 5) Závěr a výsledky

Základní literatura

BIRMINGHAM, David. *The decolonization of Africa*. Athens, Ohio: Ohio University Press. 1995.

CROWDER Michael. *Senegal: A Study of French Assimilation Policy*. London: Methuen & Co. Ltd, 1967.

HARGREAVES, J. D., 1996. *Decolonization in Africa*. 2nd ed. New York: Longman. ISBN 0582249171.

CHAFER, T., 2002. *The end of Empire in French West Africa: France's successful decolonization?*. New York: Berg. ISBN 1-85973-557-6.

JOSEPH, RICHARD. "The Gaullist Legacy: Patterns of French Neo-Colonialism." *Review of African Political Economy*, No. 6 (1976): 4-13

KLÍMA, V., 2003. *Ghana*. Praha: Libri. Stručná historie států. ISBN 80-7277-156-6.

SMITH, Andrew, W. M. "Future Imperfect: Colonial Futures, Contingencies and the End of French Empire." *Britain, France and the Decolonization of Africa: Future Imperfect?*, edited by Andrew W.M. Smith and Chris Jeppesen, UCL Press, London, 2017, pp. 87–110. JSTOR, Dostupné z : www.jstor.org/stable/j.ctt1mtz521.9.

SMITH, T., 1978. A Comparative Study of French and British Decolonization (in Decolonization and the Response of Colonial Elites). *Comparative Studies in Society and History*.